

Het Valkhofpark in Nijmegen

Cultuurhistorische analyse

Albers Adviezen Historische Parken

Lantschap

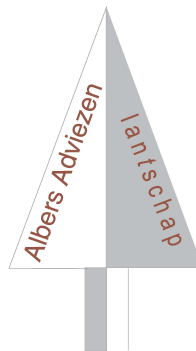
Adviesbureau voor landschap en cultuurhistorie

Het Valkhofpark in Nijmegen

Cultuurhistorische analyse

Gemeente Nijmegen
Directie Wijk & Stad
Bureau Archeologie en Monumenten
Korte Nieuwstraat 6
6511 PP Nijmegen
024-329 91 11

september 2007

Lantschap
adviesbureau voor landschap
en cultuurhistorie

Drs. Adriaan Haartsen

Herenstraat 19
4175 CC Haften
tel 0418-594141
fax 0418-594143
www.lantschap.nl

Albers Adviezen Historische Parken

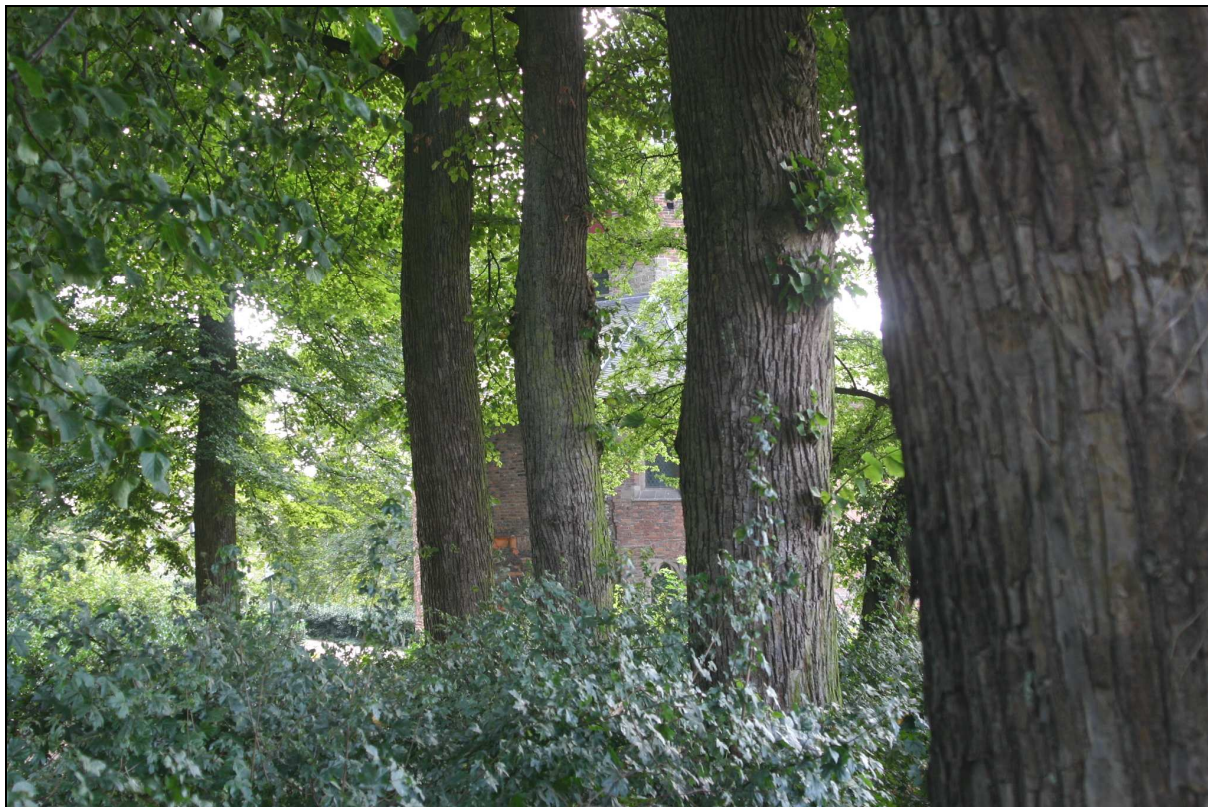
Dr. Lucia Albers

Postbus 85	Annastraat 3c
3500 AB utrecht	3512 GP Utrecht
030-2310788	06-51003231

AlbersAdviezen@hetnet.nl

Inhoud

1. Inleiding
 2. De feiten op een rijtje
 3. Voorgeschiedenis
 4. De geschiedenis van het park
 - 4.1 Het park van Zocher
 - 4.2 De aanleg door Hendrik van Lunteren, 1832-33
 - 4.3 Het Hunnerpark van Rosseels
 - 4.4 Ontwikkelingen in de twintigste eeuw
 5. De historische waarden van het Valkhof
 - 5.1 Romeinse tijd en Middeleeuwen tot 1795
 - 5.2 Het eerste park door Zocher sr.
 - 5.3 Het park door Van Lunteren
 - 5.4 De tijd van Rosseels (1885-1900)
 - 5.5 Enkele wijzigingen in de periode 1930 – 1959
 - 5.6 De periode 1960 -2007
 - 5.7 Conclusie
 6. Visie en aanbevelingen
 - 6.1 Visie
 - 6.2 Aanbevelingen voor herstel van de cultuurhistorische waarden van het Valkhofpark
 - 6.3 Voorlopige aanbevelingen bij de eventuele bouw van de toren
- Geraadpleegde bronnen
- Bijlagen:
- Kaart met cultuurhistorisch waardevolle elementen
 - Cd-rom met exceltabel en achtergronddocumenten

Op de rand van het plateau ontwierp Zocher een rondwandeling met Italiaanse populieren en linden. Een aantal linden zijn nog aanwezig.

1. Inleiding

In opdracht van mevrouw Yana van Tienen, Bureau Archeologie en Monumenten, namens de Gemeente Nijmegen, is onderzoek gedaan naar de cultuurhistorische waarden in en in de omgeving van het Valkhofpark te Nijmegen. Het doel van het onderzoek is een bijdrage te leveren tot de verdere planvorming ten aanzien van het Valkhofpark. Belangrijk voorbereidend werk is al door de gemeente Nijmegen verricht: veel gegevens zijn verzameld in het boek 'Het Valkhofkwartier. Verleden – heden – toekomst', waarvan de tweede druk in januari 2006 is verschenen. Inmiddels is een motie aangenomen de grote burchtoren te herbouwen. Deze dient in het park, dat is aangewezen als Rijksmonument, geïntegreerd te worden.

Centraal onderdeel van het onderzoek was een analyse van de ontwerpen van Zocher sr., Van Lunteren en Rosseels, en het huidige park te onderzoeken op de sporen die van de verschillende perioden van inrichting bewaard zijn gebleven. Op deze wijze is in beeld gebracht welke cultuurhistorische waarden het Valkhofpark momenteel herbergt.

Deel van de middeleeuwse muur rond het Valkhof.

De onderdelen van het onderzoek

Het onderzoek heeft zich toegespitst op de volgende aspecten:

- ❑ de ontwikkelingsgeschiedenis van het Valkhofpark en de ontwerpen van de verschillende tuin- en landschapsarchitecten die bij de inrichting van het park betrokken zijn geweest;
- ❑ een gedetailleerd terreinonderzoek naar de inrichting, de beplanting en de tuinornamenten;
- ❑ een globale analyse van de omringende bebouwing en de relatie daarvan met het park;
- ❑ een globale analyse van de cultuurhistorische kwaliteiten van Hunnerpark, Kelfkensbos, Voerweg, Lindenberg en Waalkade;
- ❑ de begrenzing van het rijksmonument Valkhofpark;
- ❑ het gebruik van het park in verleden en heden;
- ❑ waardering van het park als geheel, in onderdelen en in zijn omgeving;
- ❑ aanbevelingen voor de toekomstige inrichting en beheer van het park.

De aanpak van het onderzoek

Aan de hand van literatuurgegevens, oude topografische kaarten, archiefmateriaal, foto's en ansichtkaarten is de geschiedenis van het park beschreven. Er zijn verschillende perioden van inrichting die hun sporen in het huidige park hebben achtergelaten. Bij dit onderzoek is het artikel van W.A. Diederhoven (Het Valkhofpark, in het boek Het Valkhof te Nijmegen uit 1980) als uitgangspunt genomen.

Het resultaat van dit deel van het onderzoek is een chronologisch overzicht van de ontwikkeling van het park. Relevante kaarten, foto's en tekeningen zijn in het rapport opgenomen.

Vervolgens zijn de elementen en structuren in het huidige park, zoals paden, bomen, muren en ornamenten, geïnventariseerd en gedateerd. Hiervoor is veldwerk verricht. Het resultaat van dit deel van het onderzoek is een gedetailleerde kaart van historische elementen. De afzonderlijke elementen of groepen bomen zijn verwerkt in een excel-tabel, waarin de verschillende elementen overzichtelijk in de rijen zijn gerangschikt en verschillende kenmerken in de kolommen zijn weergegeven. Elk element heeft een hyperlink. Door op de link te klikken komt men in een achtergronddocument, waarin een foto van het element, een nadere beschrijving, kaartfragmenten of oude foto's of tekeningen zijn opgenomen.

Het park heeft uitzichtpunten; toch is er weinig relatie met de omgeving. Ook valt op dat de St-Nicolaaskapel en de Barbarossa-ruïne een weinig prominente positie hebben in de ruimtelijke opbouw. Dit in tegenstelling tot hetgeen de ontwerpen van Zocher sr. en Van Lunteren beoogden.

De relatie met de bebouwing en het gebruik van het park

De historische gebouwen in en in de onmiddellijke omgeving van het park zijn kort beschreven en er is een analyse gemaakt van hun relatie (of het ontbreken daarvan) met het park. Hierbij is uitgegaan van bestaande informatie, in het kader van het onderzoek werd geen bouwhistorisch onderzoek verricht.

Ook deze informatie is in de bovengenoemde Excel-tabel verwerkt.

Tevens is het gebruik van het park vroeger en nu beschreven.

Globale cultuurhistorische analyse van de overige onderdelen van het plangebied

Gekeken is, op grond van archiefonderzoek, kaartvergelijking en terreinverkenning, welke historische en actuele relaties er zijn tussen het Valkhofpark en de andere onderdelen van het plangebied:

Hunnerpark, Kelfkensbos, Voerweg, Lindenberg en Waalkade.

De middeleeuwse Voerweg snijdt het plateau van het Valkhofpark en de Belvédère in tweeën.

Synthese en waardebeoordeling

In dit onderdeel zijn de resultaten van de historische ontwikkeling en de historische structuren en elementen van het park gewaardeerd, waarbij tevens de relatie met de directe omgeving in beschouwing is genomen. Deze waardering is op drie niveaus beschreven:

- 1) het park als onderdeel van dit deel van de binnenstad van Nijmegen en de relatie met de historische bebouwing in en om het park;
- 2) het park als geheel (stijlkenmerken, de ontwerpers, de kwaliteit van het ontwerp, het tuinhistorisch belang, het gebruik van het park in de loop van de tijd);
- 3) individuele elementen in het park.

Aanbevelingen voor behoud en versterking van de cultuurhistorische waarden

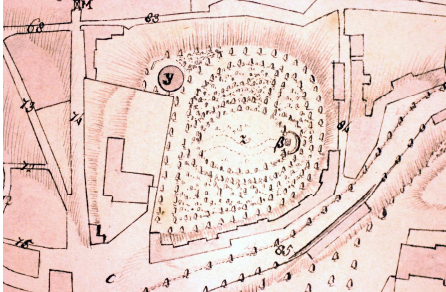
De aanbevelingen betreffen behoud en ontwikkeling van het park, gezien vanuit de cultuurhistorische betekenis. Het gaat hierbij om aanbevelingen op het niveau van het park zelf, zoals veranderingen in de beplanting, aanpassing van paden, restaureren van zichtlijnen, etc. Doel van de voorgestelde ingrepen is het park zodanig in te richten dat de essentiële historische aspecten duurzaam zichtbaar blijven of, waar ze minder goed of niet herkenbaar zijn, deze weer te verduidelijken of opnieuw zichtbaar te maken. Daarnaast zijn aanbevelingen geformuleerd op het abstractieniveau van het park en de directe omgeving. Doel hierbij is de relaties van het Valkhofpark met de omgeving te vergroten en het plateau als geheel een prominente plek te geven in de beleving van bewoners en bezoekers.

Daarbij is het belangrijk dat het park een aantrekkelijke plek blijft voor bezoekers en gebruikers. In de veelzijdigheid van het gebruik van de verschillende onderdelen moet samenhang worden gevonden.

2. De feiten op een rijtje

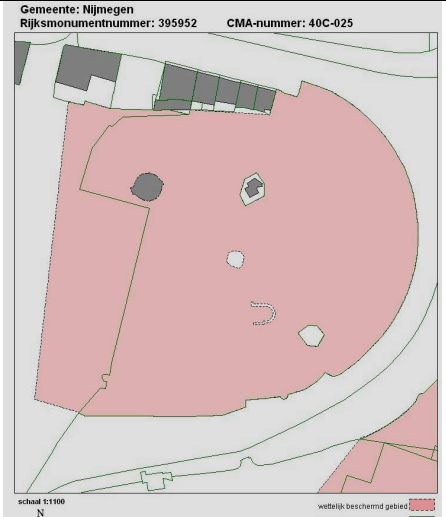
In de onderstaande tabel zijn de belangrijkste historische gegevens chronologisch geordend, om een beknopt overzicht te geven van de geschiedenis van het Valkhofpark. Omdat het huidige park als uitgangspunt is genomen, is niet gedetailleerd ingegaan op de prehistorische en Romeinse voorgeschiedenis van deze bijzondere locatie, evenmin is aandacht besteed aan de Karolingische palts en de bouwgeschiedenis van de burcht. Voor de cultuurhistorische waarden van het park is vooral de geschiedenis na afloop van de afbraak van de burcht van belang geweest. (@@ bouwkundige gegevens worden nog aangepast)

Periode	afbeelding	beschrijving
IJzertijd		Bataafse nederzetting op het Valkhofplateau
1 ^e -4 ^e eeuw na Chr.		Romeins castellum op het plateau van het Valkhof en Kelfkensbosch, dat nog niet door de Voerweg is doorsneden
7 ^e eeuw		Bouw van de eerste parochiekerk, ongeveer ter plaatse van de Voerweg. Het huidige park wordt gebruikt als begraafplaats
8 ^e eeuw?		Bouw van de Karolingische palts
Ca 1050		Bouw van de St.-Nicolaaskapel op de noordwestelijke punt van het plateau.
1155		Bouw van de burcht van Barbarossa op het Valkhofplateau.
1249		Aanleg van een 'novum fossatum' de voorganger van de huidige Voerweg.
14 ^e eeuw		Bouw van een nieuwe stadsmuur waardoor het Valkhof binnen de ommuring komt te liggen.
14 ^e eeuw?		Bouw Gertrudiskapel
15 ^e eeuw		Aanleg van wallen, muren en poorten ten oosten van de Voerweg.
Ca 1520		Bouw van rondelen, onder meer de Stratenmakerstoren.
15 ^e -16 ^e eeuw		Bouw van de Belvédère als verdedigingstoren.
1646		Verbouwing van de Belvédère tot speeltoren en uitzichtpunt door stadsarchitect Peter van Blokhout.

1797		Afbraak van de burcht, waarbij slechts een deel van de kapel gespaard blijft (de St.-Maartenskerk of Barbarossaruïne).
1797		Op voorspraak van de schepenen Johan in de Betouw en Hendrik Hoogers worden de St.-Nicolaaskerk en de ruïne van de St.-Maartenskerk gespaard en zijn plannen gepresenteerd voor aanleg van een park. Architect was Johan David Zocher sr.
1799-1800		Egalisatie van het burchterrein en aanleg van het park.
1800-1810		Diverse tekeningen en gravures, onder meer van Hendrik Hoogers, geven een beeld van het park in ontwikkeling.
1813		De ontwerp-tekening van Zocher is niet bewaard gebleven. De oudste kaart waarop het park gedetailleerd is afgebeeld is de stadsplattegrond uit 1813, getekend door Ferdinand von Mühlen.
1826		Oprichting van het fonds 'Ter verfraaiing en uitbreiding der openbare wandelingen binnen de Stad Nijmegen', onder leiding van baron Straalman. De commissie legt een kastanjelaan aan en diverse bloem- en heesterperken.
1832		Nijmegen richt een verzoek tot de Gedeputeerde Staten van Gelderland om het park opnieuw in te richten. Hendrik van Lunteren krijgt de opdracht een nieuw ontwerp te maken.
1833		Het nieuwe park komt gereed, inclusief een strook grond langs de Rozemarijnsteeg (ook Rozemarijngas genoemd).
1833		Het beeld van godin Flora van J.B. Xavery uit 1725 wordt aan de oostkant

		van het park geplaatst. Het beeld is in of na de Tweede Wereldoorlog verdwenen.
1830-1836		Diverse gravures van Anton baron de Howen geven een beeld van het toenmalige park
1836		Een orkaan richt op 29 november 1836 grote schade aan. Veel zware bomen waaien om of verliezen hun kruin.
1836		Een ijzeren hekwerk wordt aan de kant van het Valkhofplein geplaatst.
1852-1856		Plaatsing van diverse banken in het park.
1858		Bouw van een houten kiosk, bedoeld om bij slecht weer te kunnen schuilen. Waar deze kiosk precies heeft gestaan is ons niet bekend.
1860		Bouw van een houten muziektent op stenen fundament tussen de beide kapellen.
1862		Plan tot afsluiting van het middengedeelte van het park voor het geven van betaalde muziekuitvoeringen.
1868		Plaatsing van ijzeren hekwerkjes langs de gazons.
1868		Verkoop van de kiosk en plaatsing van een grote halfronde bank.
Vóór 1873		Plaatsing van een walviskaak in de St.-Nicolaaskapel
1874		Instelling van de commissie voor de uitleg van de stad, mogelijk geworden doordat de vestingstatus van Nijmegen in 1874 (Vestingwet) was opgeheven.
1884-1885		De Leuvense tuin- en landschapsarchitect Liévin Rosseels krijgt opdracht het Hunnerpark te ontwerpen.

1885		Oprichting van het monument voor de aanleg van de spoorlijn Nijmegen-Kleef
1885		In het smeedijzeren hek van de brug over de Voerweg is de uitleg van de stad herdacht en zijn de leden van de commissie, M.W.Francken, J.H. Graadt van Roggen en H.L. Terwindt geëerd.
1886		Rosseels krijgt opdracht ook een ontwerp te maken voor de zone tussen het Valkhofpark en het Hunnerpark.
1886		Actie voor het behoud van de ijskelder in de noordelijke helling van het plateau.
Ca 1886		Afbraak van de huizen aan de Rozemarijnsteeg.
1886		Bouw van de brug over de Voerweg, het ontwerp is van stadsarchitect J.J. Weve.
1886		Aanleg van de brug naar de Belvédère
1888		Kaart van de stad Nijmegen.
1911		Opmeting van het park ten behoeve van archeologisch onderzoek.
1925		Stadsarchitect J.J. Weve maakt een maquette van de Valkhofburcht.
1926		Weve maakt een gedetailleerde kaart van paden en perken van het valkhofpark
1935		In verband met de aanleg van de Waalbrug en de veranderde

		infrastructuur krijg tuin- en landschaps-architect K.C. van Nes opdracht een nieuw ontwerp te maken voor het Hunnerpark en omgeving.
1936		Aanleg van de Waalbrug.
1939		Bouw van de bunker in de noordhelling van het plateau ter verdediging van de Waalbrug.
1944		Grote schade aan het park en aan de gebouwen in de omgeving.
Jaren '50		De huizen aan de Voerweg en de Lindenberg worden niet herbouwd, ook de Sociëteit Burgerlust en de erachter gelegen villa worden afgebroken; de percelen worden bij het park gevoegd. Dit leidt tot geringe wijzigingen in de padenstructuur aan de westkant van het park.
Laatste decennia 20 ^e eeuw		Geleidelijke verwaarlozing van het park, plannen voor herbouw van de donjon van de burcht.
1988		Aanwijzing van het Valkhofpark als beschermd monument volgens de Monumentenwet.

3. De voorgeschiedenis

Een plaats met een rijkere geschiedenis dan het Valkhofplateau is in Nederland waarschijnlijk niet te vinden. Het is een uitzonderlijke landschappelijke situatie, deze plek waar de stuwwal van Nijmegen-Groesbeek hoog boven het polderland van de Overbetuwe en de Ooijpolder uittorent. Het plateau, dat vermoedelijk al in de prehistorie bewoning kende, werd een belangrijk strategisch punt in de eeuwen dat de Romeinen het in onze streken voor het zeggen hadden. Later, in de Karolingische tijd, was het Valkhofpark de plek waar een keizerlijke palts stond, een paleis waar de keizer en zijn hofhouding af en toe verblijf hielden. De St.-Nicolaaskapel werd in de eerste helft van de elfde eeuw gebouwd, honderd jaar later, tijdens de heerschappij van Frederik Barbarossa, is de burcht gebouwd. Resten van de twaalfde-eeuwse ommuring en van de – aan St.-Maarten gewijde – kapel getuigen hiervan. Zes eeuwen lang domineerde de burcht de stad Nijmegen en vormde het imposante gebouw het visitekaartje van de stad. Vele roemruchte lieden bezochten de burcht, vele schilders lieten zich door de buitengewone locatie inspireren.

Jan van Goyen, 1641. Gezicht op de Valkhofburcht te Nijmegen. Museum Valkhof, Nijmegen.

De Valkhofburcht bleef de blikvanger van de stad Nijmegen tot de Provincie Gelderland aan het eind van de achttiende eeuw het besluit nam om de burcht voor afbraak te verkopen. Het gebouw leverde naar schatting 56.000 ton tufsteen op, die naar Haarlem is verscheept om daar vermalen te worden tot tras, dat gebruikt werd voor cement. De provincie beurde een flinke som geld en de aannemer werd er financieel ook niet slechter van. Einde verhaal voor deze historische plek, zou men zeggen, ware het niet dat enkele verlichte geesten in het bestuur van de gemeente van mening waren dat er toch iets van de bijzondere historische uitstraling bewaard moest blijven. De St.-Nicolaaskapel en delen van de St.-Maartenskapel werden gespaard, omdat men meende met overblijfselen uit de Romeinse tijd te maken te hebben. Het plateau werd niet bebouwd, maar er werd een tuinarchitect, J.D. Zocher sr., aangetrokken om er een fraai stadspark van te maken. Vervolgens hadden andere tuin- en landschapsarchitecten van naam bemoeienis met het park: Hendrik van Lunteren, Liévin Rosseels en K.C van Nes.

Het park werd steeds groter. De gebouwen aan de Lindenberg en de Voerweg werden na de Tweede Wereldoorlog afgebroken en de percelen zijn bij het park getrokken. Hetzelfde gebeurde al eerder met de huizen aan de Rozemarijnsteeg. Het ontwerp van Zocher (1797) beperkte zich tot slechts een deel

van het plateau, namelijk het gedeelte waar het kasteel had gestaan. Van Lunteren (1832) kon al een deel van de helling van het plateau in zijn plannen meenemen, terwijl Rosseels (1884-1886) zich ontfermde over het oostelijk van het plateau gelegen gebied, met de Belvédère en de oude stadsmuren, dat hij herschiep in het Hunnerpark. Dit gebeurde nadat de vestingstatus van Nijmegen was opgeheven. Zo ontstond een uitgestrekt wandelgebied als uitloop- en recreatiegelegenheid voor de inwoners van de stad. De aanleg van de Waalbrug en de infrastructuur die hiermee gepaard ging betekenden een forse aantasting van het Hunnerpark. Van Nes werd in de arm genomen (1935) om de wegen en het park organisch op elkaar te laten aansluiten.

De oorlogshandelingen hebben in de stad grote vernielingen teweeggebracht; ook het park bleef niet ongedeerd. In de tweede helft van de twintigste eeuw werd het onderhoud van het park minder intensief en vervaagden de inrichting, padenstructuur zichtlijnen en beplantingsstructuren die de verschillende landschapsarchitecten hebben aangebracht. En nu, in het begin van de eenentwintigste eeuw, is een volgende fase in de ontwikkeling van het Valkhofplateau aangebroken. De bevolking van Nijmegen heeft zich uitgesproken voor een gedeeltelijke herbouw van de burcht, namelijk van de donjon of 'reuzentoren'.

De St.-Nicolaaskapel en een deel van een keermuur op de plek van de oude ommuring van de burcht.

4. De geschiedenis van het park

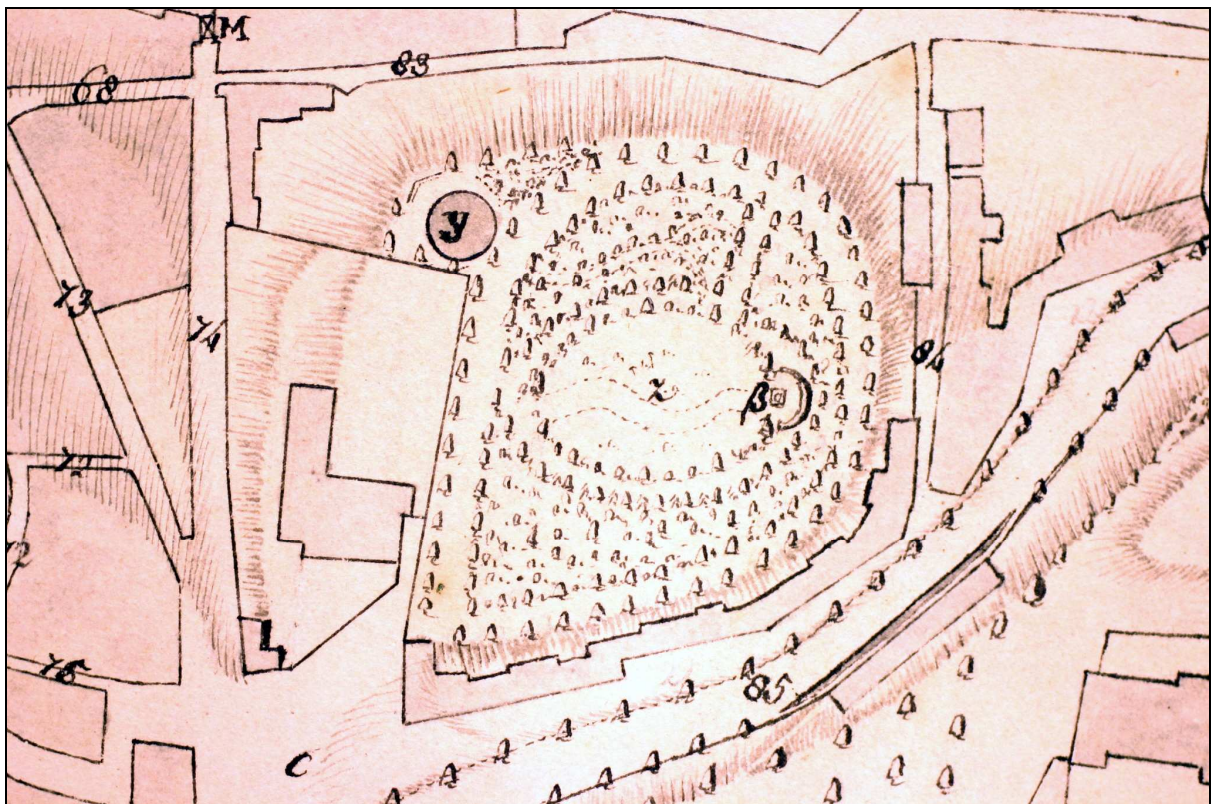
Verschillende tuin- en landschapsarchitecten hebben hun sporen achtergelaten in het park. Ook het gebruik van het park is in de loop van de tijd veranderd. Waar Zocher een in zichzelf gekeerd park ontwierp, dat aanleiding gaf tot bespiegeling, maakte Van Lunteren er een kleurrijk volkspark van, waar ook een muziktent en een koffiehuis na verloop van tijd een plek konden krijgen. In de volgende paragrafen worden de verschillende fasen in de ontwikkeling van het park nader belicht.

4.1 Het park van Zocher

Toen het kasteel en de burchtmuren tot de grond waren afgebroken in de jaren 1796-'97 heeft de gemeente de grond van de provincie gekocht en laten egaliseren. Daarna kon met de aanleg van het park worden begonnen. De raadsleden Johan in de Betouw en Hendrik Hoogers (tekenaar) beijverden zich om de St.-Nicolaaskapel en de ruïne van de St.-Maartenskapel als historische monumenten op te nemen in het nieuwe park.

In de Betouw was de achterachterkleinzoon van Johannes Smetius, de Nijmeegs predikant en historicus aan wiens dichtregels de fraaie inscripties zijn ontleend die het park ook nu nog sieren. Hendrik Hoogers was tekenaar die in 1809-1810 diverse tekeningen maakte van het hernieuwde Valkhof. Hij tekende het park dat door J.D. Zocher sr. was ontworpen.

In een goed gedocumenteerd artikel beschreef W.A. Diedenhofen de aanleg van het park. Hij ontdekte dat in de raadsvergadering van 5 oktober 1797 het plan van Zocher door Hendrik Hoogers werd gepresenteerd.¹ Wie Zocher opdracht heeft gegeven om een ontwerp te maken is niet duidelijk. Dit plan is helaas verloren gegaan. De eerste plattegrond van het park is een onderdeel van de stadsplattegrond door Ferdinand von Mühlen uit 1813.

Detail van de plattegrond van Nijmegen van Von Mühlen uit 1813. De letters: B = ruïne d'un temple païen, y = ancienne chapelle, z = jardin de Charlemagne, c = Valkhof.

¹ Wilhelm A. Diedenhofen, 'Het Valkhofpark', in: G. Lemmens (red.), 1980. Het Valkhof te Nijmegen (Catalogi van het kunstbezit van de Gemeente Nijmegen, nr. 3), Nijmegen, pp. 108-121.

De verklaringen op de kaart van 1813 zijn:

- a. “place d’armes” op de plaats van het Kelfkensbos, waar toen inderdaad een bos stond. Dat was ook al het geval op oudere kaarten van Blaeu en Feltman uit de zeventiende eeuw. De benaming place d’armes heeft te maken met het feit dat men vroeger dacht dat het een exercitieterrein van de Romeinse soldaten was geweest.
- b. “ruine d’un temple païen, ofwel de ruïne van een heidense tempel (de St.-Maartenskapel);
- c. Valkhof;
- y. ancienne chapelle (de St.-Nicolaaskapel);
- z. Jardin de Charlemagne. Kennelijk werd het park op het Valkhof gezien als de opvolger van de tuin van Karel de Grote, die naar men destijds meende de kapel had gesticht en de palts had gebouwd.

Een klassieke ruïne was een zeer begerenswaardig onderdeel van de landschapstuin die destijds in de mode kwam. In tal van landschapsparken, waar geen ‘echte’ ruïne voorhanden was, werd er een gebouwd. Voorbeelden zijn de Romeinse stadspoort van het Huis ten Donck (vóór 1781) of de restanten van een Minerva-tempel boven een grot in het nieuwe park (1786-87) van de Commanderie van Alden Biesen (België).

Wat Zocher aantrof was de ruïne van naar de mening van die tijd een Romeinse tempel, de kapel uit de tijd van Karel de Grote en restanten van de burchtmuur. Aan hem de opdracht om deze restanten en herinneringen aan de ‘Romeinse en keizerlijke stad’ in al hun glorie te tonen, en tevens de treurige droefheid van het verval tot uiting te brengen.

Het Valkhofpark is het oudste stadspark in Nederland dat in de landschapsstijl is aangelegd.

Het ontwerp

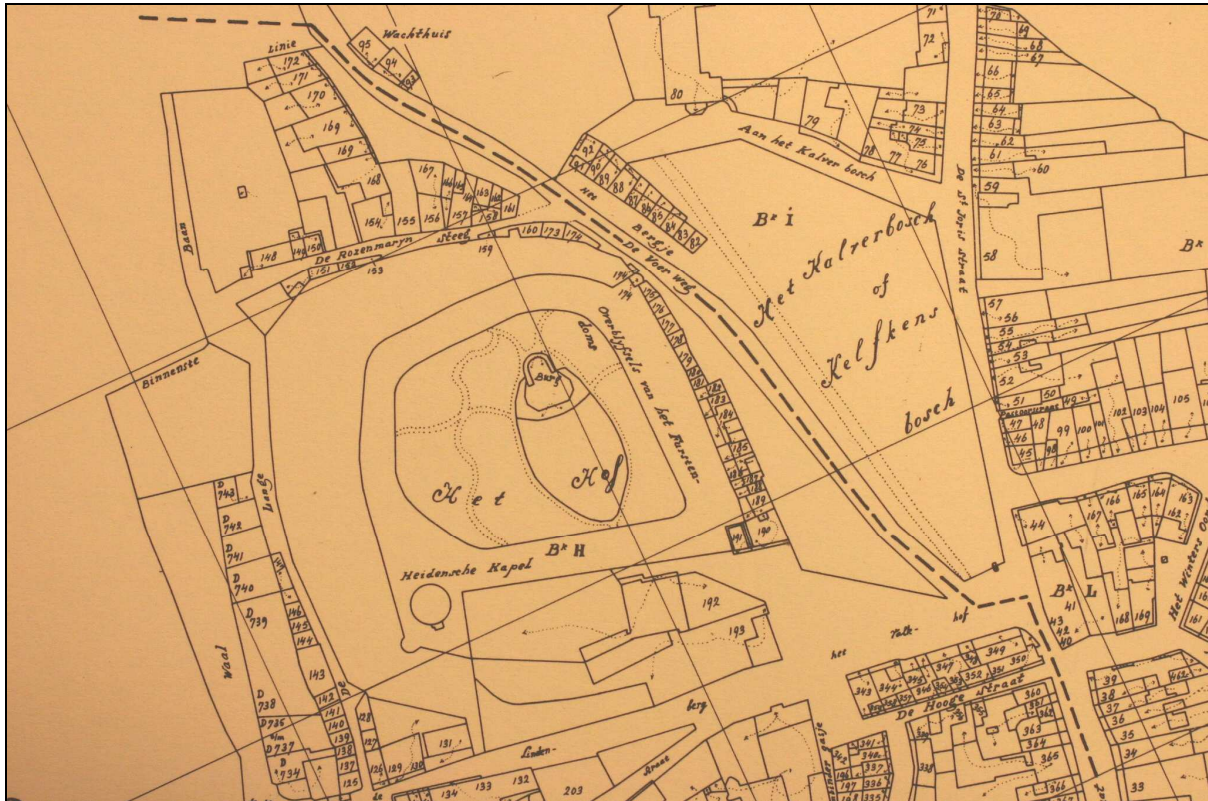
De aanleg van het park is niet alleen weergegeven op de stadsplattegrond, maar werd ook in vele tekeningen vastgelegd en in 1825 beschreven door C. ten Hoet. De hier genoemde nummers van de tekeningen verwijzen naar de catalogus van de tentoonstelling over het Valkhof uit 1980.²

Het park, dat Zocher ontwierp, besloeg alleen het grootste deel van het voormalige burchtterrein. Het terrein ten oosten van de Lindenberg bestond uit percelen waar enkele huizen stonden. Deze percelen werden door de slopers aan particulieren verkocht. In het midden van de negentiende eeuw zijn deze gebouwen gesloopt om plaats te maken voor de sociëteit Burgerlust en een villa, die in het midden van de vorige eeuw bekend stond als de ‘villa van Van Rijckevorsel’. Beide panden werden in 1955 gesloopt. Langs de Voerweg (nr 85 op de kaart van 1813) stond een gesloten rij gebouwen; ook aan de Rozemarijnsteeg of Rozemarijngas (nr 84) stonden tal van huizen. Het oostelijke deel van het Kelfkensbosch werd in beslag genomen door een buitenplaats, waarvan het hoofdgebouw stond op de plek van het huidige Valkhofmuseum. Het koetshuis aan de St.-Jorisstraat bestaat nog en heeft thans een horecafunctie.

In grote lijnen zag het park er als volgt uit. Er lag een rondgaande laan langs de rand van het plateau, zodat men al wandelende tussen de laanbomen door steeds wisselende zichten had over de rivier, de Belvédère, het Kelfkensbosch en delen van de binnenstad. De omringende laan volgde grotendeels de afgebroken burchtmuur. Opmerkelijk is dat Zocher de St.-Nicolaaskapel buiten de laan heeft gelaten. Kennelijk was het zijn bedoeling de kapel vrij te houden – op enkele solitaire bomen na – en aan de oostkant van een groene achtergrond te voorzien. Een tweede laan omzoomde een ovale open ruimte. Aan de westkant van het ovaal raakten de beide lanen elkaar. Een derde laan aan de noordzijde verbond de beide andere. Andere paden, die we wel aantreffen op de kadastrakaart uit 1822, zijn op de kaart van 1813 niet ingetekend. De zones tussen de lanen waren met bos beplant.

² Zie Catalogus noot 1

Een bijzonder element in dit ontwerp is de grote ovale ruimte, die het hart van het park vormt. Een breed pad slingerde over het grote ovale grasveld van de entree naar de ruïne van de 'heidense tempel' aan de oostzijde. De kring van laanbomen, die de ovaal omzoomden, zijn niet allemaal even groot ingetekend, zoals wel het geval is bij de laanbomen van de wandeling langs de plateauwand. Dit zou erop kunnen duiden dat Zocher gebruik heeft gemaakt van verschillende boomsoorten, hetgeen wordt bevestigd door latere beschrijvingen.

Op de oudste kadasterkaart (1822) zijn diverse slingerende paadjes ingetekend.

Op de oudste kadasterkaart is de situatie van 1813 goed herkenbaar. Het belangrijkste verschil is dat er verschillende kleine slingerpaadjes zijn ingetekend. Vier van deze paadjes vormen verbindingen tussen de binnenlaan en de buitenlaan, terwijl een langer pad door het noordelijke bosgedeelte loopt.

Op de tekening van Derk Anthony van der Wart uit 1806 zijn de jonge Italiaanse populieren te zien bij de St.-Nicolaaskapel.

De tientallen tekeningen die in de eerste decennia van de negentiende eeuw werden gemaakt laten meer details zien. Zij hebben drie thema's:

- tekeningen van het Valkhof als geheel, vanuit gezichtspunten elders (de Belvédère, de overkant van de Waal, etc.),
- tekeningen van de ruïne, soms met doorzicht naar de Belvédère,
- tekeningen van de St.-Maartenskapel.

Gezichten van het Valkhof als geheel

Hendrik Hoogers tekende in 1810 op de heuvel een rand van smalle hoge bomen om een laag bos, waar de kapel buiten staat.

Gezicht op de St.-Nicolaaskapel, pentekening van Hendrik Hoogers uit 1810. Collectie Valkhofmuseum.

Op de tekeningen van J. van Leeuwen van 1822 en 1824 (nrs 108,109) is het bos al even hoog als de omringende bomen. In 1832 (gravure door H.W. Hoogkamer naar een tekening van A. de Howen (nr 120) is de heuveltop een bos geworden, waar alleen de toren van de St.-Stevens kerk boven uit steekt. De Howen, luitenant generaal en opperbevelhebber der vesting Nijmegen, had niet alleen oog voor de verdediging van de vesting, maar legde ook andere delen van de stad vast met veel gevoel voor detail.

In 1825 maakte C. ten Hoet in zijn boek “*het Geldersch Lustoord, of beschrijving van de stad Nijmegen en derzelver omstreken*” een beschrijving van het Valkhof:

Men gaat deze wandelplaats in door een wit hek, hetwelk bij dag openstaat. Op de buitenzijde van dit hek leest men deze vermaning: Gij die hier het schoon komt roemen, houd uw hand van loof en bloemen!

Op de plaats waar de toegang tot de burcht was, werd een wit houten hek gemaakt (zie 147, G.J. Bos, het Valkhofplein met de Voerweg en links de ingang van het park met het witte hek). Bij het hek stonden kastanjes. Twee dikke kastanjes bij de ingang zijn enkele jaren geleden omgezaagd.

Ten Hoet: *Eenige schoone wilde kastanjeboomen verspreiden aan den ingang eene lieflijk donkere schaduw, terwijl vervolgens eene breede laan van lindeboomen, ter wederzijde omgeven van een smaller laantje, dat door hoog opgaande Italiaansche populieren wordt omzoomd, de geheele wandelplaats rondloopt.*

De rondlopende laan bestond uit lindes met smallere laantjes ernaast die met Italiaanse populieren werden omzoomd. Dat zijn de zuilvormige bomen die op alle tekeningen uit de eerste helft van de 19de eeuw voorkomen.

Nijmegen vanaf het plat der Belvédère (1832) van Anton baron de Howen, gravure van Hendrik Willem Hoogkamer. Het Valkhofpark torent als een groen plateau boven de bebouwing van de Voerstraat en de Rozemarijngas uit. Links op de gravure staat het landhuis op het Kelfkensbosch.

Wandelaars op het Valkhof, Hendrik Hoogers (1810)

De brede laan langs de rand van het plateau wordt geïllustreerd door de bekende tekening van H. Hoogers van 1810 (nr 101). Links staat de St.-Nicolaaskapel. In de laan loopt een wandelaar met twee honden, rechts zien we een man en een vrouw. De kleinste man rechts op de achtergrond is Johan in de Betouw. Opmerkelijk is dat de buitenste ring bomen niet uitsluitend uit Italiaanse populieren bestaat: er staan ook lindes tussen. De Italiaanse populieren gaan grotendeels schuil achter de kronen van de lindes. Kennelijk had Zoicher voor opvolging gezorgd voor het moment dat de populieren geveld moesten worden. Op de rand van het plateau staan nu nog dertien indrukwekkend hoge lindes. Zij markeren de plaats van de rondlopende laan. Rechts op de tekening groeien rozen tegen de stammen van de bomen; langs de bosrand loopt een reling, zodat men daar niet zonder meer in kan lopen. De brede laan gaat bij de kapel de bocht om, waar diverse mensen genieten van het uitzicht over de rivier.

Ten Hoet vervolgt: *Wanneer men aan den ingang links afslaat, dan ziet men al aanstonds binnenwaarts een rond grasperk, van prachtige platanen, bonte eschdoorne, lariks-terpentijn- en tulpenboomen, acaciaas, balrozen, gouden regen, en andere vreemde boomen, heesters en bloemen, omlommerd en ombloed;*

Als men een ovale ruimte in de lengte overziet, lijkt die ruimte rond. Met enige moeite – omdat het bovenop het Valkhof overal open is geworden - kan men zich thans een ovaal voorstellen. De platanen om het ovaal – een zuidelijke boomsoort bekend uit Italië en Frankrijk om in andere sferen te komen – zijn verdwenen, maar twee enorme esdoorns staan elk aan weerszijden van het denkbare ovale grasperk. Alle dichte bosjes er omheen zijn nu weg, de variatie van bijzondere bomen en bloeiende heesters ook.

De St.-Maartenskapel, getekend door Hendrik Hoogers in 1810. Collectie Valkhofmuseum.

Ruïne

Weer is het een tekening van Hoogers die de tekst van Ten Hoet goed illustreert, of liever de tekst lijkt geschreven bij de tekening uit 1810. Achter een groot grasveld staat de ruïne. Op de brokstukken op de voorgrond zit een herderinnetje met haar twee geiten en drie kinderen. Naast de ruïne staan twee treurbomen, erachter steken de punten van de Italiaanse populieren boven de bomen uit. Links staan drie kleinere boompjes binnen een afrastering.

Ten Hoet: 'en op den achtergrond van dat [gras] perk eene achtbare ruïne, het halfgrond en een gedeelte des koepels van eenen alouden tempel, welks bouwvallen, als: zuilen, voetstukken, kroonlijsten en friezen van marmere, met gras, mos en wilde struiken begroeid, vóór denzelfden, bij en over elkanderen, verstrooid liggen; terwijl hemelhooge treurwilgen, de treuresch en de zwarte beuk deze eerwaardige plek beschaduwden, en jasmijn roode doorn, maankop (papaver) en stokrozen op het graf hares voormaligen luisters bloeijen.'

De titelprent van *Geldersch lustoord* (1826, 2^e druk) laat de begroeide ruïne zien met een treurwilg en naaldboom ernaast.

Titelprent van *Geldersch lustoord*, getekend door H.F. Wiertz en gegraveerd door P.Velijn (1825).

De St.-Nicolaaskapel

De beschrijving van Ten Hoet (1825) vervolgt:

Ten noordwesten van den hofberg vertoont zich nog in haar geheel eene zestienzijdige kapel, van binnen twee omgangen van acht zuilen hebbende, mede getuige van den lang verzonkenen voortijd, insgelijks van treurwilgen enz. omgeven in wier buitenmuur onderscheidene oude, alhier gevondene Romeinsche steenen en scherven zijn gemetseld. Verderop wil Ten Hoet daar meer over vertellen maar zich eerst bezighouden met het verder schoon, dat deze lustplaats oplevert. Tusschen de buitenlanen en het binnenperk kronkelen zich onderscheidene slingerpaadjes onder een loovergewelf van ranke ijpen, en te midden van welriekende vlierstruiken, henen. Overal noodigen fraaije zitbanken den wandelaar uit, om zich ter ruste of verkwikking neder te zetten, of wel zich aan stille bepeinzingen over Gods schoone schepping, die zich hier zoo heerlijk vertoont, en aan zoete mijmeringen over de grijze verledenheid, wier gedenkteekenen hem omringen, over te geven.

De spreuk die tegenwoordig op het hek staat, stond toen op de noordelijke zitbank (vermoedelijk bij de kapel): *Quem dabis haec possit qui dare cuncta locum?*

Weet ge mij een plaats te noemen, die op zoveel schoons kan roemen?

Het ideale park?

In 1823 op 7 augustus, een regenachtige dag, maakte Jacob van Lennep een ommetje op het Valkhof. *"Tussen het koffie- en theedrinken door maakten wij een wandelingetje door het Valkenhof, dat ik niet mooi kan vinden. Ik ontmoette daar een oude bekend, de mooie juffrouw Toelaer, die mij echter niet wilde herkennen."*³ Van Lennep had over het toen 24 jaar oude Valkhofpark gehoord en ging dat keuren. Zijn oordeel over het park werd wellicht enigszins gekleurd door de afwijzende houding van juffrouw Toelaer....

Toch zal hij niet de enige zijn geweest die het park afkeurde. Enkele tekeningen laten een bos zien waar men doorheen keek. Het zo dicht aangeplante bos was uitgegroeid tot een stakenbos, waar niet tijdig in was gedund en waar geen licht meer op de bodem kwam. De onderbegroeiing van struiken lijkt te ontbreken, waardoor men tussen de stammen door over het gehele park kon kijken. Het dichte struikgewas tussen de rondlopende laan en de open ovaal en aan weerszijden van het slingerpaadje was niet meer zo dicht dat men zich voortdurend op een nieuwe plek kon wanen. De wandeling kende geen verrassingen meer en de rondlopende laan met telkens dezelfde bomen aan de buitenkant, was ook saai, hoe symbolisch ook. De diepe overpeinzingen begonnen plaats te maken voor een praktischer vorm van vermaak: een dagelijkse wandeling, al dan niet met hond, op het Valkhof, een uitzicht- en ontmoetingsplek.

Voor een stadspark was de aanleg te saai. En die werd alleen maar saaier omdat sinds 1826 kinderen er niet meer mochten spelen, kinderen onder de 12 jaar niet alleen het park in mochten en onbeheerde, niet aangeliende honden zouden worden doodgeslagen. Het is of twee facties elkaar bestreden: de preciezen met hun melancholie en regels en de burgers die graag gebruik maakten van het speelveld, de uitzichtheuvel en de wandelmogelijkheid zo dicht bij de stad.

Een fonds van oud-burgemeester Straalman, ter verfraaiing en uitbreiding der openbare wandelingen binnen de Stad Nijmegen, werd gesticht (1826). Op het middelste gazon kwamen drie bloemperken, elk met een soort: rododendrons, dahlia's en rozen; buiten het hek voor de ruïne een perk met papavers en één met asters. Ten westen van de ruïne werden banken geplaatst onder een treurwilg. Oktober 1826 werd de burgemeester verzocht toestemming te verlenen aan de aanleg van een laan van kastanjes over het Valkhof, in de richting van het Hof naar het Kelfkensbosch. Bij de toegang tot de Hof kwamen rechts twee partijen met heesters en links een perk met stokrozen. Een jaar later werd nog een perk Hortensia's toegevoegd op het gras.⁴

In 1830 was een der bloemperken met heesters en een rand rozen bezet en aan de buitenzijde van de ruïne waren drie treurwilgen, drie treuressen en twee populieren geplant.

Deze beplanting, door Diedenhofen uit de notulen van het Fonds geciteerd, worden door hem aangevuld met een prachtig citaat uit 1830 waaruit blijkt dat niet iedereen deze "Engelsche bloemperkjes" kan waarderen, maar liever een eenvoudig grasperk ziet met spelende kinderen, in contrast met de "vervallen Tempel".

In 1832 werden diverse bomen gerooid. Het open uitgekapte bos wordt getoond op een tekening door de Howen (1835, cat 132a)

³ *De zomer van 1823, Lopen met van Lennep, dagboek van zijn voetreis door Nederland*, Geert Mak en Marita Mathijssen (red.), Zwolle 2000, p.233.

⁴ Diedenhofen, zie noot 1, p.115

Gezicht op het Valkhof met beide kapellen, pen- en penseeltekening van Anton baron de Howen, 1835. Op deze tekening is de aanleg van Zocher al deels vervangen door die van Van Lunteren. Van de ovaal voor de ruïne is weinig overgebleven.

Conclusie over het park van Zocher sr.

Het park dat Zocher ontwierp had twee sterke kanten. Enerzijds de rondwandeling over de rand van het plateau, dat de wandelaars uitnodigde de blik naar buiten te richten en te genieten van de verscheidenheid aan vergezichten: op de rivier, op de Overbetuwe en de Ooijpolder, op de Belvédère en het Kelfkensbos, op de binnenstad. Anderzijds had het park een in zichzelf gekeerd aspect in de vorm van de ovaal bij de ruïne. De bospartijen stonden een visuele relatie tussen de beide kapellen in de weg. Kronkelpaadjes waren in het bos aangelegd of ontstaan, maar konden bij het groter worden van de bomen en struiken niet meer leiden tot verrassende en spannende aspecten. Er waren echter nog meer zwakke punten. In de eerste plaats was het park te klein voor de bospartijen die Zocher sr. had bedacht. In de tweede plaats was het park eenvoudigweg te saai om de bezoekers te kunnen bekoren. Het feit dat er al na ruim twintig jaar een commissie ontstond om het park te verfraaien zegt in dit opzicht voldoende.

4.2 De aanleg door Hendrik van Lunteren, 1832-33

Ondanks de verfraaiingen die het Straalmanfonds in het park had aangebracht voldeed het park niet meer aan de behoeften van de Nijmegenaren. De Stad vroeg Gedeputeerde Staten in oktober 1832 toestemming om verfraaiingen in het park aan te brengen. Hendrik van Lunteren (*'vermaarde aanlegger van landgoederen'*) kreeg opdracht een nieuw ontwerp te maken. Al in de herfst van 1832 werden bomen en struiken gekapt om een nieuwe aanleg mogelijk te maken.

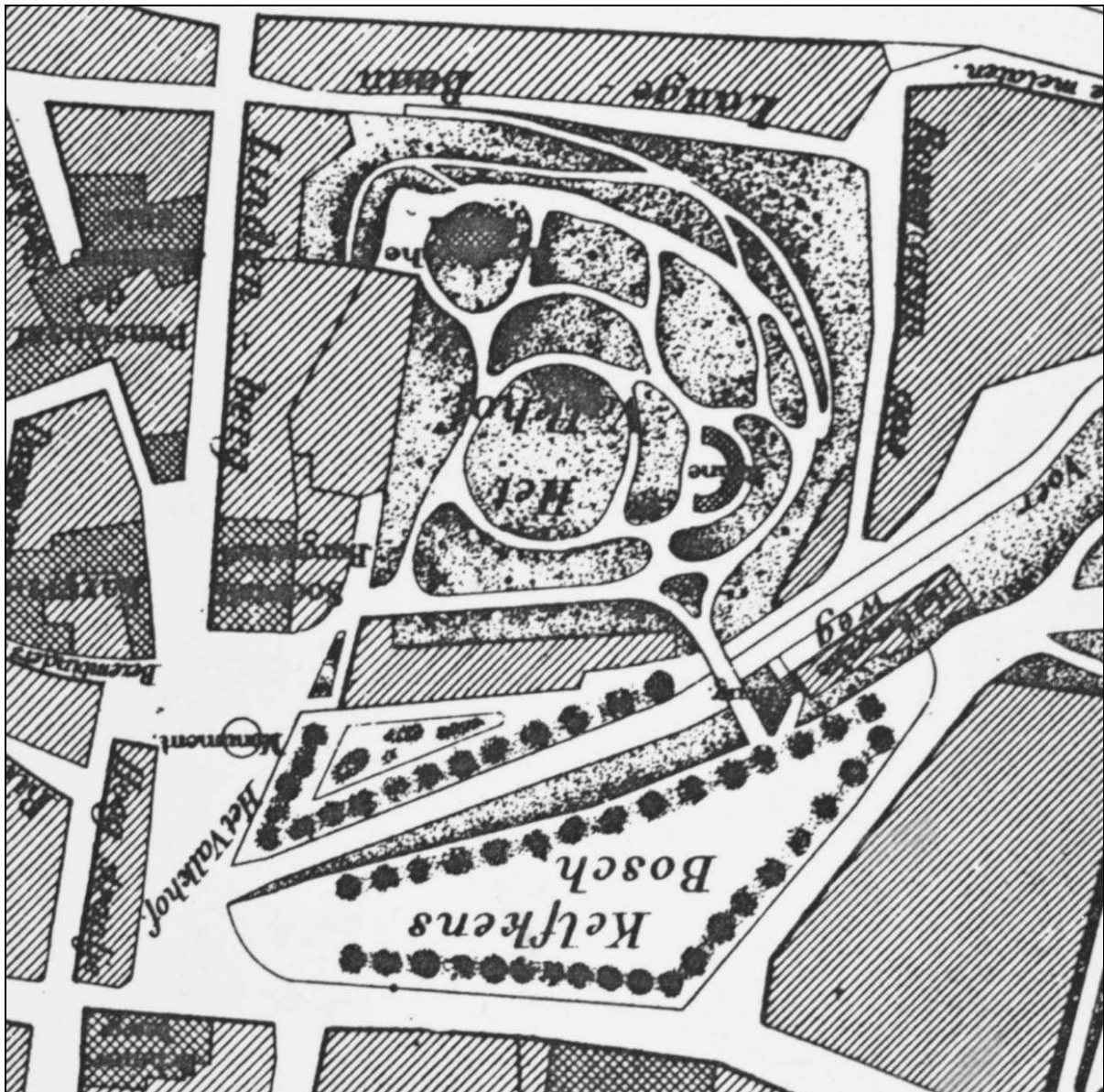
Helaas is de ontwerptekening van Van Lunteren niet bewaard gebleven. We veronderstellen dat het park in grote lijnen dezelfde opzet heeft gehouden tot de eerste gedetailleerde tekeningen uit 1926. In de archieven hebben we namelijk geen aanwijzingen gevonden voor grootscheepse reorganisaties van het park, wel voor invullingen die moeiteloos in het park konden worden ingepast.

De ruimte, waarvoor Van Lunteren het ontwerp maakte, was vrijwel dezelfde als in de tijd van Zocher., en besloeg het vlakke deel van het plateau, waar eens de burcht had gestaan. Waarschijnlijk kreeg Van

Lunteren de gelegenheid een deel van de noordelijke helling van het plateau bij zijn plannen te betrekken. Aan de oostkant werd een strook grond langs de Rozemarijnsteeg gekocht en bij het park gevoegd.

Het ontwerp

In plaats van de grote gebaren van het ontwerp van Zocher sr. (waar de ruimte eigenlijk te klein voor was) richtte Van Lunteren de ruimte veel kleinschaliger in. De rondwandeling aan de rand van het plateau liet hij intact, maar de binnenruimte veranderde grondig van aanzien. Brede, slingerende paden werden aangelegd, gescheiden door ronde, ovale en niervormige perken met bloemen, bomen en heesters. De ovaal bij de ruïne werd volgens Diedenhofen⁵ behouden, maar wel anders ingedeeld. Het oost-west pad van Zocher maakte plaats voor een noord-zuid lopend pad.

Op de plattegrond van Nijmegen uit 1888 is de inrichting van het Valkhofpark te zien, zoals dat er uitzag voor de uitvoering van Rosseels ontwerp voor het gebied ten oosten ervan. Wel is de in 1886 aangelegde brug over de Voerweg, die het Valkhofpark met het Kelfkensbosch verbindt, op de kaart ingetekend. De beide kapellen staan op de kaart, maar de muziktent (1862) is weggelaten. De kiosk was toen al weer afgebroken.

⁵ Diedenhofen, pag 117

De nieuwe paden werden in het voorjaar van 1833 met grind verhard. En er werd flink geïnvesteerd in beplanting: de rekeningen melden de aanschaf van 311 beuke heesters, 60 iepen heesters, linden en kastanjes van kwekerij R. Verwoerd uit Opheusden, 8 lariksen, 2 Carolijnsche populieren, 1 treures, 1 robinia torquosa, 2 Cissus quintifolia, 1 eike heester en 10 maandrozen van bloemist P.H. Burger uit Hees. Ook door de eigen kwekerij van Van Lunteren werd plantmateriaal geleverd.

Het Straalmanfonds schonk het park een beeld van de godin Flora, vervaardigd door J.B. Xavery in 1725, dat aan de oostkant van het plateau werd geplaatst.

Op de kaart van 1888 is de verdeling van paden en perken goed te zien. De volgende aspecten vallen hierbij op:

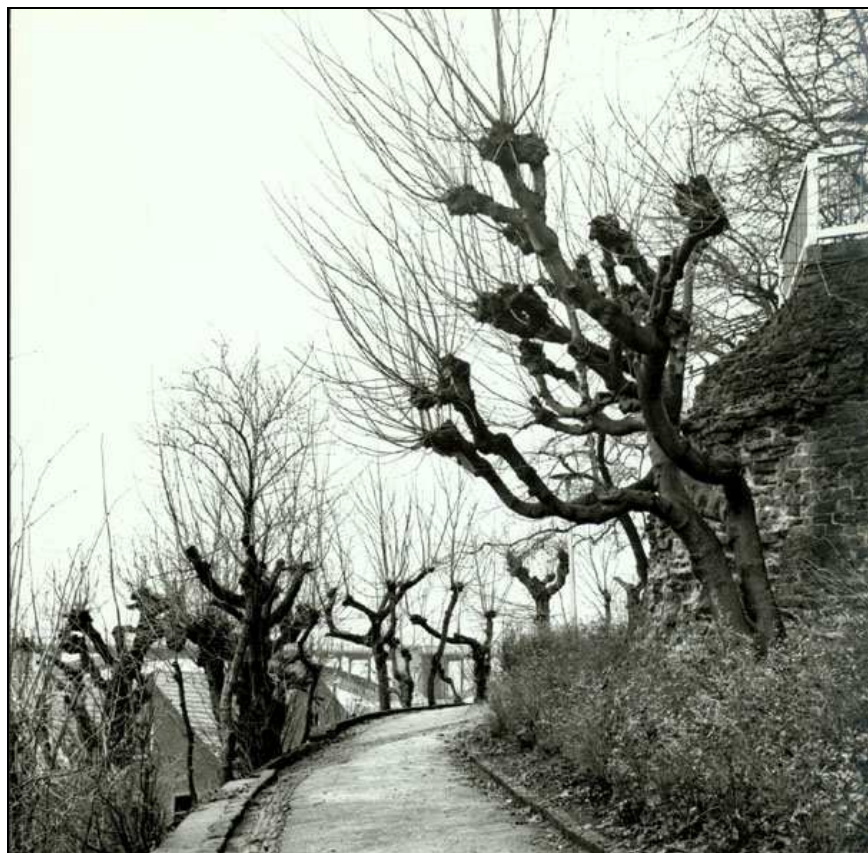
- de brede laan aan de westkant is verdwenen, voor het overige is de rondwandeling langs de plateaurand gehandhaafd
- de ovaal is in het padenpatroon gehandhaafd, maar het oost-westpad is vervangen door een noord-zuidpad
- de St.-Nicolaaskapel is niet meer, zoals bij Zocher, terzijde geplaatst, maar vormt een integraal onderdeel van de aanleg met een breed platform voor uitzichten over de Waal en de Overbetuwe
- op de noordelijke en noordoostelijke helling zijn wandelpaden aangelegd en er is een verbinding gemaakt met de Lange Baan
- het park heeft, door aanleg van de voetgangersbrug over de Voerweg in 1886, een verbinding gekregen met het Kelfkensbosch.

Gezicht op het Valkhof met beide kapellen, gezien vanaf de ingang. Litho van Anton baron de Howen, 1836.

Het park veranderde door deze ingrepen duidelijk van karakter. Het ingetogen middengedeelte maakte plaats voor een gevarieerde ruimte met brede kronkelende paden en fraaie bloem- en heesterperken. De toegankelijkheid werd groter door de verbindingen met de Lange Baan en het Kelfkensbosch. De gebruiksmogelijkheden namen toe. Bij de oude ingang van het park werd de sociëteit Burgerlust gebouwd (ca 1840), in het park zelf kwamen een kiosk (1858) en een muziektent (1860) te staan. De kiosk was bedoeld om te schuilen als wandelaars plotseling door slecht weer werden overvallen. Waar dit houten gebouw heeft gestaan weten we niet; het werd al na tien jaar afgebroken en vervangen door een halfronde bank. De muziektent kreeg een prominente plek tussen de beide kapellen.

Vanaf 1865 werden er betaalde uitvoeringen gegeven, waarvoor het middengedeelte van het park kon worden afgesloten.

Geknotte linden langs de paden in de aanleg door Van Lunteren, ongedateerde foto.

Conclusie

Van Lunteren gaf het park een totaal ander gezicht. Hij maakte gebruik van enkele sterke kanten van Zochers' aanleg, zoals de rondwandeling langs de plateaurand en de vorm van de ovaal bij de ruïne. De binnenruimte echter, die bij Zocher een besloten, in zichzelf gekeerd karakter had, werd opengelegd. Er kwamen veel meer paden en de verbindingen met de rondgang werden verbeterd. De St.-Nicolaaskapel werd nadrukkelijker bij het park betrokken. De taluds aan de noord- en oostkant van het plateau werden bij het park getrokken, beplant en van paden voorzien. Er werd een nieuwe toegang gemaakt vanaf de Lange Baan. Kortom: het park van Van Lunteren was een volkspark geworden waar de nieuwe voorzieningen als de muziektent en de sociëteit goed in pasten.

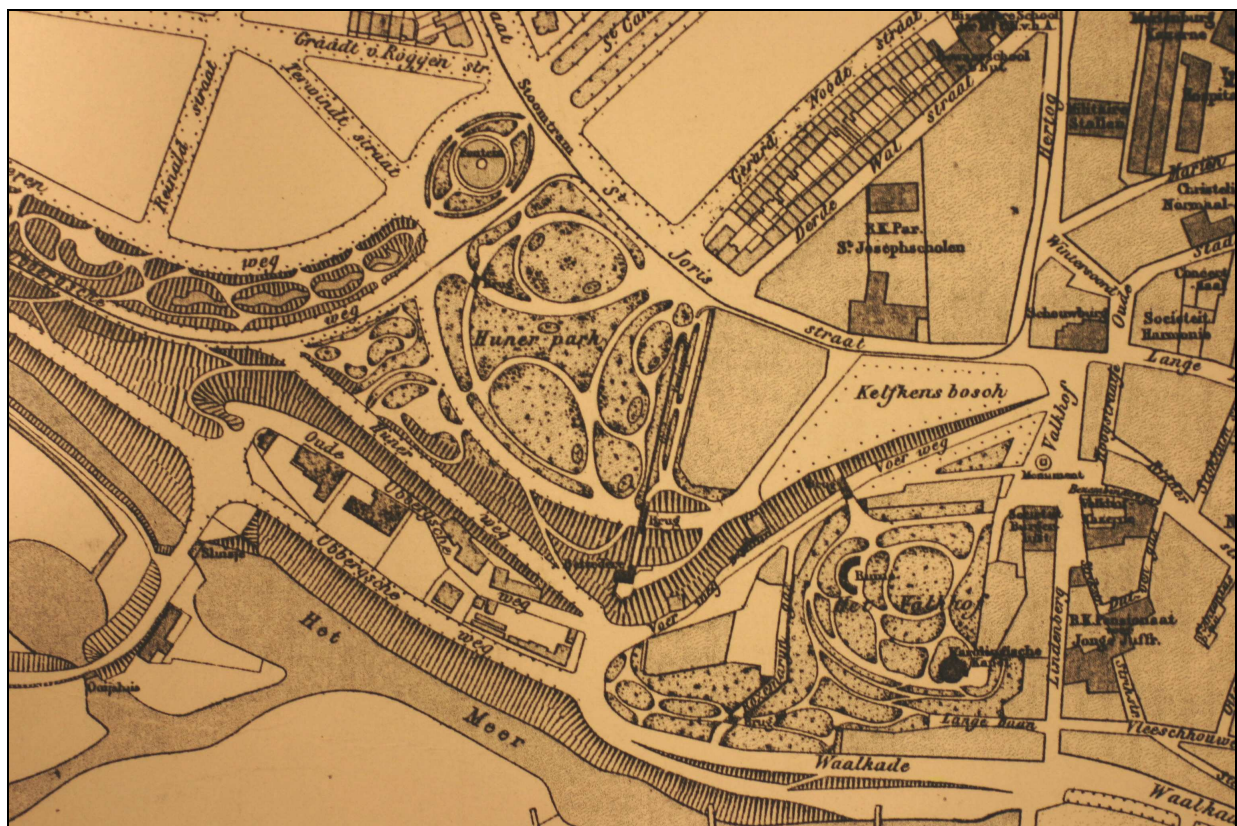
4.3 Het Hunnerpark van Rosseels

In 1874 werd de Vestingwet van kracht. Nijmegen verloor haar status als vestingstad en kon zich gaan uitbreiden buiten de oude stadsmuren. Er werd een commissie ingesteld die zich moest buigen over de uitleg van de stad, bestaande uit de heren M.W. Francken, J.H. Graadt van Roggen en H.L. Terwindt. De commissie was van mening dat een uitgestrekt parklandschap aan de oostkant van het Valkhofpark moest worden gerealiseerd. Aanvankelijk dacht men aan een combinatie van openbaar wandelgebied en villapark, maar al spoedig (nadat overigens al één perceel voor de bouw van een villa was verkocht), werd het besluit in de gemeenteraad genomen om er een groot stadspark van te maken. De Leuvense tuin- en landschapsarchitect Liévin Rosseels kreeg opdracht het Hunnerpark te ontwerpen. Het plan voor een villapark dateert van 1884. In 1885 leverde hij verschillende ontwerpen voor het Hunnerpark, waaruit de commissie een keuze kon maken. Een jaar later kreeg Rosseels ook opdracht een ontwerp

te maken voor de zone tussen het Valkhofpark en het Hunnerpark. De huizen aan de Rozemarijnsteeg werden afgebroken en de percelen onteigend, zodat Rosseels een samenhangend ontwerp kon maken om beide parken met elkaar te verbinden.

Ontwerp van een deel van het Hunnerpark uit 1885, door Liévin Rosseels.

Op de gedetailleerde plattegrond van Nijmegen uit 1897 is de inrichting van het Valkhofpark en het Hunnerpark nauwkeurig weergegeven.

Rosseels' belangrijkste werk speelde zich af buiten het eigenlijke Valkhofpark. Wel hield hij zich intensief bezig met de flanken van het plateau. Hier werden enkele treden aangelegd die beplant werden met bomen. Door de vormgeving van de beplantingsvlakken en de padenstructuur ontstond er een organische samenhang met en aansluiting op de aanleg van Van Lunteren. Er werden verschillende nieuwe paden aangelegd waardoor de wandelmogelijkheden vergroot werden en de verbinding met het Hunnerpark mogelijk werd gemaakt. Hiervoor werd zelfs een deel van de stadsmuur afgebroken en vervangen door de voetgangersbrug naar de Belvédère. Onder deze brug door kon men al wandelend van het Hunnerpark naar het Valkhofpark gaan. De oude Rozemarijnsteeg werd wandelpad.

Aan de westkant werd het Valkhofpark enigermate vergroot met het oprichten van het Spoorwegmonument op een open ruimte vóór de overschaduwde entree van het park.

Het spoorwegmonument uit 1885 met paardenkastanjes bij de entree van het park met portierswoning, een straatje met huizen langs de zuidkant van het park.

Ook na de aanleg van het Hunnerpark bleef Rosseels betrokken bij het 'groen' van Nijmegen, zoals blijkt uit de brieven van 1894 en 1911. In de brief van 1894 brengt hij verslag uit over de algehele toestand van de beplantingen in de parken en de openbare promenades van de stad. In zijn brief van 1911 wordt iets gedetailleerder ingegaan op te nemen maatregelen:

Rapport van de beplantingen

1. *Hunnerberg. Het verdwijnen van het massief rododendrons zou om verschillende redenen te betreuren zijn. Het vormt een der mooiste massieven van de Hunnerberg. Het ligt op een plaats waar het de tweesprong van een pad verbergt. Het mooie gezicht dat men nu heeft op de Waal zou veel verliezen, daar het massief rododendrons dit gezicht met een welgepaste beplanting omringt.*
2. *De negen grote iepen van het Valkhof. Die bomen zijn rijp geworden en zullen binnenkort alle sterven, daar zij vernield zullen worden door een insect de "grote Snuitkever" (Scolytus destructor). Die bomen zijn in geval van onweer een oprecht gevaar, en hun val zou de*

naburige bomen die nog in goede staat zijn, zeer kunnen beschadigen. Wanneer die 9 iepen zullen verdwenen zijn, zal men kunnen jonge bomen planten, en zo voor de toekomst zorgen, want binnen korte jaren zullen vele andere bomen ook moeten verdwijnen om de zelfde reden.

3. *Valkhof. Het verdwijnen van de dennenbomen bij de benedenweg zou te betreuren zijn. De populieren moeten ook blijven bestaan daar zij het koffiehuis zo goed verbergen.*
4. *Kelfkensbosch. De enkele rij bomen die zich op het voetpad bevindt zou moeten verdwijnen. Men zou een mooier gezicht hebben op het plein. Die bomen zijn overigens van geen grote waarde.*
5. *Keizer Karelplein. Twee esdoorns bevinden zich te kort bij andere mooie bomen en zouden moeten gekapt worden, dan zullen de andere bomen meer lucht hebben.*
6. *Kronenburgerpark (.....)*

Of men de iepen ook inderdaad heeft gekapt is niet bekend; Diedenhofen schreef in 1980 "in de door Hendrik van Lunteren en Lieven Rosseels veranderde toestand bevindt het park zich grotendeels nog. Aan oudere bomen zijn bewaard gebleven: ahornen, linden en wilde kastanjes, en vooral een groep van tien prachtige olmen (in de buurt van de kapel). Zij zouden nog uit de tijd van Van Lunteren kunnen zijn."

Plattegrond van Nijmegen van H.Prakke uit 1908.

4.4 Ontwikkelingen in de twintigste eeuw

Grote veranderingen deden zich in het park niet voor tot de Tweede Wereldoorlog. Op de tekening door Paul Leendertsz van 1930 blijkt de indeling van perken naar Van Lunteren nog vrijwel volledig aanwezig te zijn, het enige verschil is dat de paden breder en de perken noodzakelijkerwijs kleiner geworden zijn. Ook de grote wijzigingen, die het Hunnerpark omstreeks 1935 moest ondergaan door de aanleg van de verkeersbrug over de Waal en door de wijzigingen die in de infrastructuur werden aangebracht, hadden geen invloed op het Valkhofpark op zich. Wel werden enkele aanpassingen gerealiseerd op de flanken door de verlegging van de Voerweg. Tuin- en landschapsarchitect K.C. van Nes schrijft hierover:

“Door de omlegging van den Voerweg wordt dit park voor een gedeelte aangetast, zoodat er eenige wijziging noodig is in het verloop der paden, terwijl door de sterke ophooging van den er naast loopenden weg voorziening noodig is in de afwatering. Te dien einde is in de ontstane holte een greppeltje of goot ontworpen, waaromheen een beplanting van niet hoog opgroeiende, deels groenblijvende gewassen is gedacht.

Behalve dat enkele mooie bomen moesten vallen, heeft de wijziging van dit parkgedeelte weinig invloed op het uiterlijk van dit oude park.”

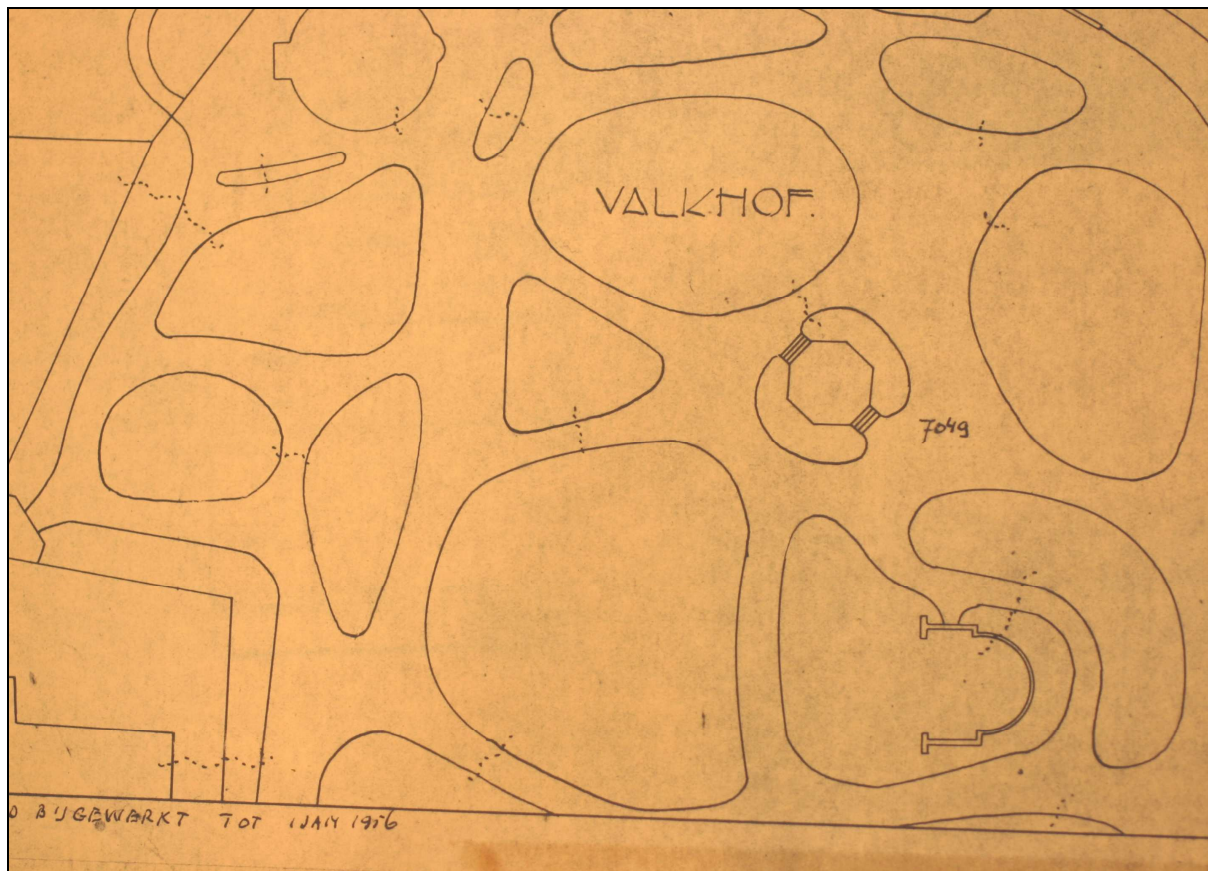

Beplanting op de oosthelling van het plateau, ca 1930.

Nadat de Sociëteit Burgerlust en de villa van Van Rijkevorsel waren afgebroken (omstreeks 1955) zijn de percelen bij het park getrokken en kreeg het Valkhofpark zijn huidige westgrens. De bebouwing aan de Voerweg was zwaar beschadigd in de oorlog en werd niet meer opnieuw opgebouwd, zodat ook hier het park een uitbreiding kreeg. Het park, dat ook veel schade had geleden, werd opgeknapt. Er werden geen nieuwe inrichtingsplannen uitgevoerd.

Gaandeweg is het park echter in verval geraakt. Perken verdwenen, de padenstructuur veranderde, bomen werden geplant zonder dat er een duidelijke visie aan ten grondslag lag.

Het resultaat is het onduidelijk gestructureerde park van vandaag, waar tal van elementen van vroeger in te herkennen zijn, maar die niet op een harmonieuze manier zijn verenigd.

Op de kadasterkaart (volgens het onderschrift bijgewerkt tot 1956) van een deel van het park is te zien dat de aanleg van Van Lunteren nog in aanleg aanwezig is. GA Nijmegen

In het huidige park ontbreekt een heldere structuur.

5. De historische waarden van het Valkhof

Op het huidige Valkhofplateau en de randen van de Valkhofheuvel zijn restanten bewaard gebleven uit alle perioden van aanleg.

De kaart met historische elementen bevat muurresten, paden en bomen uit diverse eeuwen die hieronder worden besproken. De schatting van de leeftijden van de bomen is gebaseerd op hun relatieve dikte, groeiplaats en hun plaats in een oude aanleg.

5.1 Romeinse tijd en Middeleeuwen tot 1795

De St.-Nicolaaskapel dateert uit circa 1050 en werd opgenomen in het burchtcomplex. Pas toen de burchtmuur gedeeltelijk werd afgebroken kreeg de kapel haar prominente positie als blikvanger op het plateau. In de ontwerpen van Zocher en Van Lunteren was het pleintje bij de kapel een belangrijk uitzichtpunt.

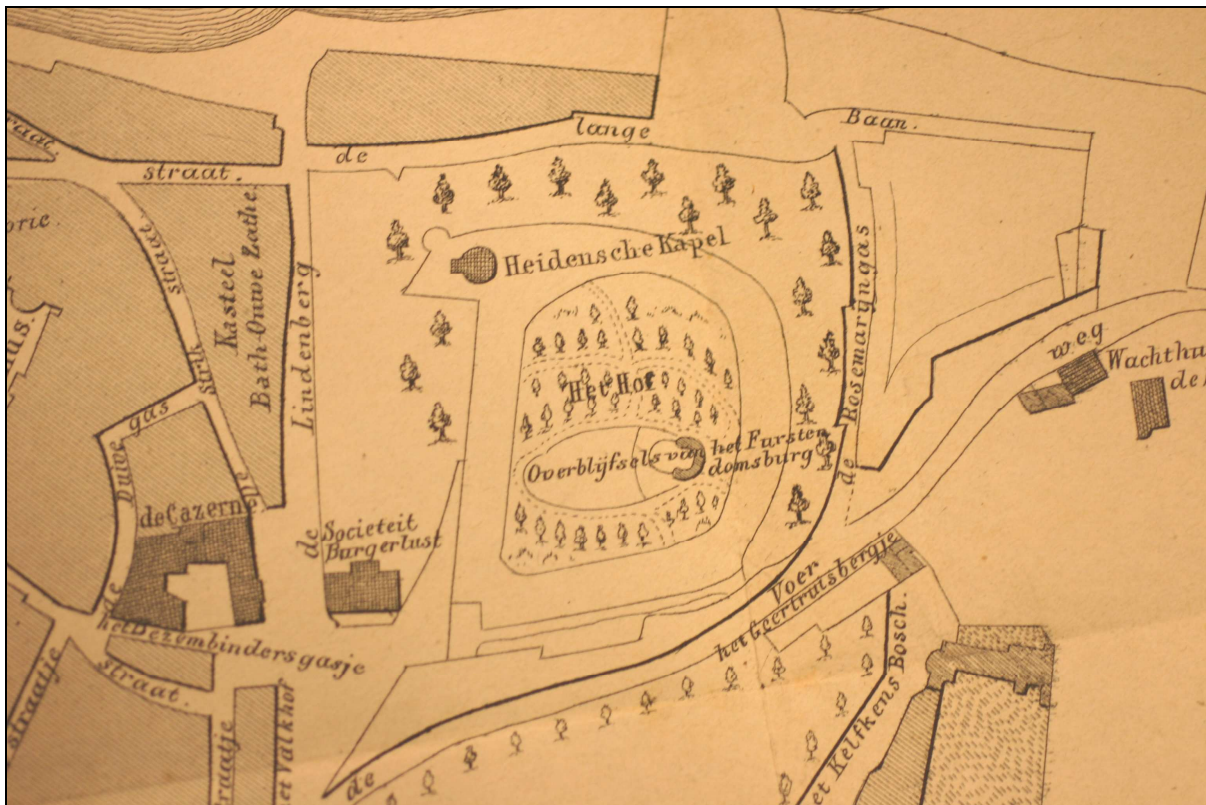
De St.-Nicolaaskapel uit het oosten, tekening uit 1834 door J.F. Christ. Museum het Valkhof.

De ruïne van de St.-Maartenskapel maakte deel uit van het twaalfde-eeuwse burchtcomplex. Aan het eind van de achttiende eeuw werd het gespaard omdat men dacht met een Romeinse tempel van doen te hebben. Romeinse sporen zijn er nog in de ondergrond op het plateau. Ooit stond er een Romeins castellum op deze bijzondere plek. De muren en de gracht zijn aangegeven in de bestrating voor het Valkhofmuseum.

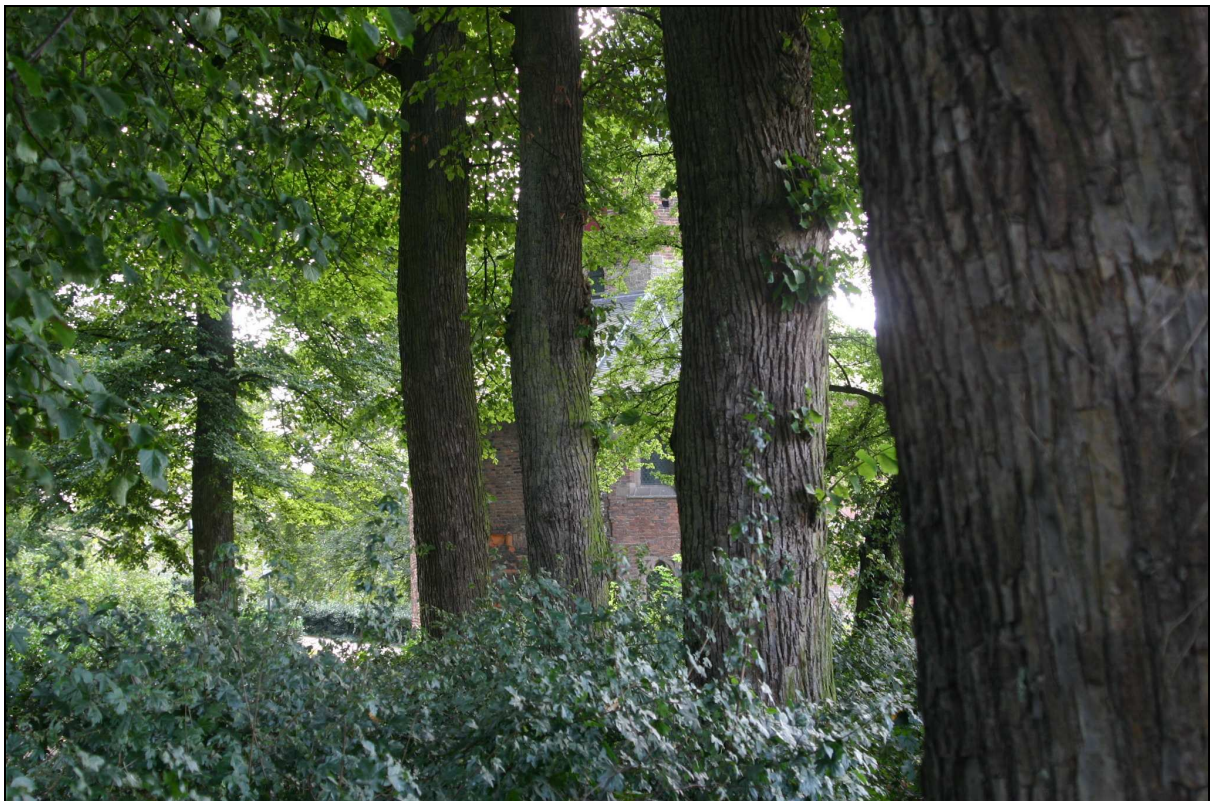
Uit de Middeleeuwen zijn diverse muurresten van de binnenste ringmuur en van de buitenste ringwal en muur bewaard gebleven.

5.2 Het eerste park door Zocher sr

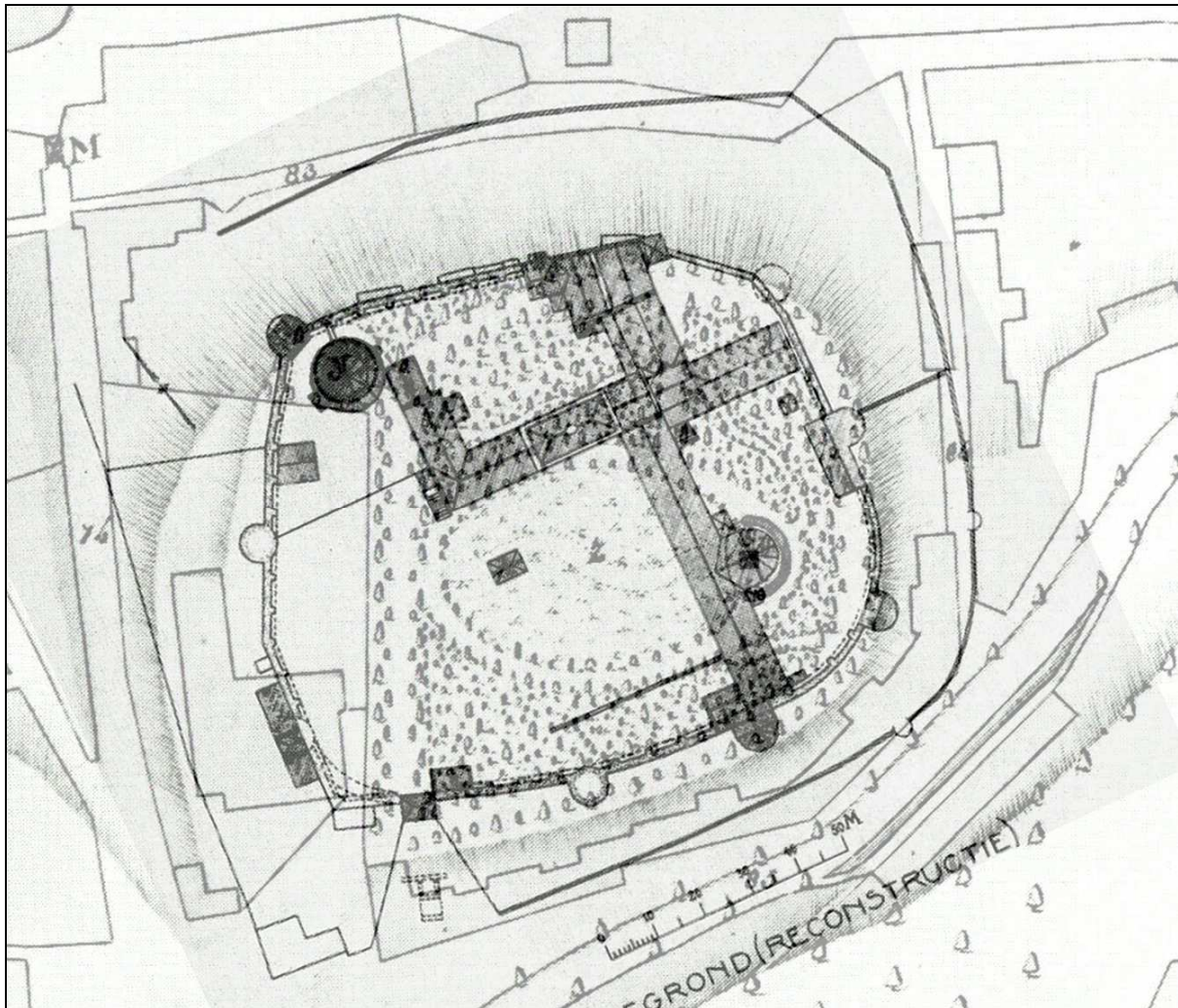
Kenmerken : Zocher gebruikte het plateau alléén voor een rondwandeling, een ovaal grasveld en slingerpaadjes door het bos. Een in zichzelf gekeerd parkbos in het centrum en een rondwandeling met riante uitzichten vanaf de rand.

Het park van J.D. Zocher sr. op een kaart van omstreeks 1830. GA Nijmegen

Vijf oude lindebomen staan bij de St.-Nicolaaskapel en geven het tracé aan van de rondwandeling over de rand van het plateau die Zocher sr. heeft ontworpen. De bomen zijn 4,5 meter uit elkaar geplant.

Plattegrond van de burcht geprojecteerd over de aanleg van Zocher (kaart 1813). Door verschillen in kartering passen de kaarten niet precies op elkaar en is er enige vertekening.

Restanten park Zocher

Van de rondwandeling over het plateau door J.D. Zocher sr. resteren nog veertien linden uit 1800/1801. Twee linden zijn waarschijnlijk omstreeks 1900 bijgeplant om deze rondgang aan te vullen. Zocher plantte de ring van linden naast de Italiaanse populieren, om te zorgen voor opvolging als deze populieren kaprijp zouden zijn. Hij plantte linden op de uiterste taludrand, onder andere in de rondingen van de afgebroken torens die even buiten de burchtmuur uitstaken.

Aan weerszijden van het denkbare ovale veld van Zocher staan twee indrukwekkende esdoorns, waarvan wij vermoeden dat ze behoorden tot de ring van bomen rond het ovale gazon.

Een eik op het talud aan de noordkant, met een stamomvang van 2.20 m, kan zeker 200 jaar oud zijn. De boom kan dateren uit de tijd van Zocher of is mogelijk nog ouder.

Van de paden die Zocher heeft ontworpen is niet veel over. Een heel klein deel van de rondwandeling resteert aan de zuidkant. Aan de noordrand zien we wel de linden staan, maar het pad ligt er niet meer langs.

Van de paden, bosjes en bomen uit de tijd van Zocher resteert zo weinig dat we het oorspronkelijke park niet meer kunnen herkennen in de huidige situatie. Met enige moeite kunnen we ons een beeld vormen – met behulp van de beide monumentale esdoorns – van de ovale ruimte vóór de St.-Maartenskapel. De bewaard gebleven linden markeren de plateaurand aan de noordzijde.

Aan de noordzijde van het plateau staan verschillende linden langs de plateaurand.

5.3 Het park door Van Lunteren

Kenmerken: het park verandert totaal van karakter. De ruimte bovenop het plateau wordt ingericht met tal van ronde paden en bloem- en heesterperken. Er komt een toegang bij; langs de noord- en oostrand van het plateau lopen enkele paden (nog niet zoveel als nu, want dat zijn de toevoegingen van Rosseels). De noord- en oosthelling van het plateau worden in het ontwerp van Van Lunteren meegenomen. Hier worden bomen en boomgroepen ingeplant.

Er waren doorzichten tussen de boomgroepen door. Vanaf de oostrand keek men naar de Belvédère en de Ooijpolder in.

In 1860 betekent de bouw van een muziektent in het centrum van het park een aanzienlijke wijziging, doordat er perken en paden veranderd moesten worden om een pleintje bij de muziektent te creëren.

Aanleg met perken uit de tijd van Van Lunteren

Valkhof met Heilensche Kapel uit het jaar 1770. Nijmegen.

Restanten uit de tijd van Van Lunteren (1826, 1832 – 1880)

Uit de tijd van de aanleg van de kastanjelaan (1826) door het Straalmanfonds en de aanleg van Van Lunteren (1832) hebben we 17 bomen aangetroffen. Twee stronken van kastanjes uit de laan zijn bewerkt als bankje of sculptuur.

Er resteert een pad over het talud en de plek waar dit pad van het plateau af ging aan de noord-westkant van het plateau, waar een esdoorn midden in het pad staat. De geknotte linden langs dit pad zijn niet herplant. De iepen onder de kapel zijn tussen 1980 en 2006 ten prooi gevallen aan de iepziekte. Er zijn geen bomen herplant.

De muziektent is allang weg.

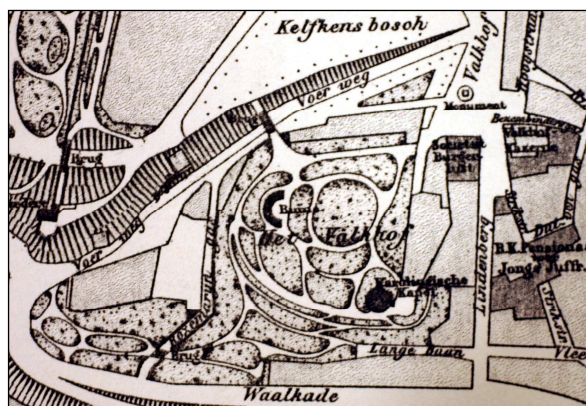
Nijmegen. Valkhof met gedestte Carolingische Kapel.

Bomen (eik/iep?) onder het terras van de kapel.

Het park van Van Lunteren (groen) met de muziektent uit 1860 (in zwart, tussen de beide kapellen), geprojecteerd over de aanleg van Zocher (grijs). Door verschillen in kartering passen de kaarten niet precies op elkaar en is er enige vertekening.

5.4 De tijd van Rosseels (1885-1900)

Kaart uit 1897 met de toevoegingen van Rosseels uit 1885. Toegevoegd zijn: de brug naar Kelfkensbosch, enkele paden over de taluds, een extra uitgang richting naar de Waalkade en het Hunnerpark.

Rosseels heeft in 1885 de belangrijke taak gehad om diverse parkdelen met elkaar te verbinden. Uit die periode dateren niet alleen een aantal paden en de brug naar het plein, dat nog Kelfkensbosch heet, maar ook een tiental bomen. Doorzichten naar de Belvédère en de Ooijpolder bleven bestaan.

5.5 Enkele wijzigingen in de periode 1930 – 1959

De toegang tot de burcht die in de tijd van Zocher werd gemarkeerd door een wit hek, kreeg in de jaren dertig een bakstenen entree die nog steeds de toegang tot het vroegere kasteel markeert.

In 1936 werd de Waalbrug geopend. Het park van Rosseels werd hierdoor zwaar aangetast. K.C. van Nes werd ingehuurd om te redden wat er te redden viel, maar het park verloor een groot deel van zijn charme. De verbinding tussen de verschillende delen van het park werd verbroken door de nieuwe infrastructurele voorzieningen.

In de jaren '50 van de vorige eeuw werden de huizen ten westen en ten zuiden van het park afgebroken en niet meer herbouwd. De percelen werden bij het park gevoegd, waardoor de Lindenberg en de Voorweg de grenzen van het Valkhofpark werden.

5.6 De periode 1960 -2007

In de jaren zestig zijn bomen geplant, 11 platanen, vooral bij de ruïne en op het oostelijk talud.

Deze boomsoort was toen heel populair. In de negentiende eeuw werden platanen gebruikt als solitair of kleine groepen., omdat ze door hun lichte blad en stam opvallend zijn en erg groot kunnen worden. Bomen van deze leeftijdscategorie hebben nog geen historische betekenis.

Het verloop van paden op het plateau is na 1980 zo gewijzigd, dat de relatie met de oude bomen ontbreekt. De rondlopende wandeling van Zocher en Van Lunteren die tot 1980 bleef liggen, werd onderbroken door een rand struiken. Struikenranden op de overgangen van plateau naar talud maken dat de plateaurand op veel plaatsen uit beeld verdwijnt. Van Lunteren deed dat een enkele keer ook dat hij de struiken over de rand liet lopen, maar niet op zoveel plaatsen.

Een dichte begroeiing van bomen en struiken heeft doorzichten naar de Belvédère en de Ooijpolder onmogelijk gemaakt.

Over de taluds liggen nog de historische wandelpaden. Zij zijn bijzonder aantrekkelijk om er te lopen, maar worden weinig door wandelaars gebruikt. Zijn ze te sterk overgroeid, of is het te onduidelijk waar de paden heen voeren?

5.7 Conclusie

Het Valkhofpark is geleidelijk gegroeid. Toen Zocher opdracht kreeg een ontwerp voor het park te maken had hij nog niet eens het gehele voormalige burchterrein tot zijn beschikking. Van Lunterens ontwerp omvatte tevens de noordflank van het plateau, terwijl Rosseels de oostelijke helling van het plateau mocht inrichten en tevens een ontwerp maakte voor het grote Hunnerpark. Pas na de Tweede Wereldoorlog kreeg het Valkhofpark zijn huidige begrenzing, toen ook terreinen aan de west- en zuidkant bij het park werden gevoegd. Bij elke uitbreiding werd een tuin- en landschapsarchitect ingeschakeld om een nieuw ontwerp te maken, behalve bij de laatste uitbreiding in de jaren '50 van de vorige eeuw. De stedelijke plantsoenendienst heeft met de aanleg van enkele paden en het aanbrengen van beplanting getracht de aansluiting op de oudere parkdelen, die in feite al uit 1832 dateren, tot stand te brengen. De afgelopen decennia is het park verwaarloosd. Het historische padenpatroon is sterk veranderd, bloem- en heesterperken verdwenen en er zijn bomen geplant zonder dat er een helder concept aan ten grondslag lag.

Uit de tijd van Zocher zijn ongeveer 17 bomen bewaard gebleven, uit het tweede kwart van de negentiende eeuw (de tijd van het Straalmanfonds en Van Lunteren) dateren nog eens 17 bomen en van omstreeks 1900 een tiental. Elf bomen zijn tussen 1920 en 1950 geplant. Circa 30 bomen dateren van 1960 of later.

Getalsmatig zijn de oude bomen dus in de meerderheid : 54 bomen van vóór 1960 en 30 van daarna.

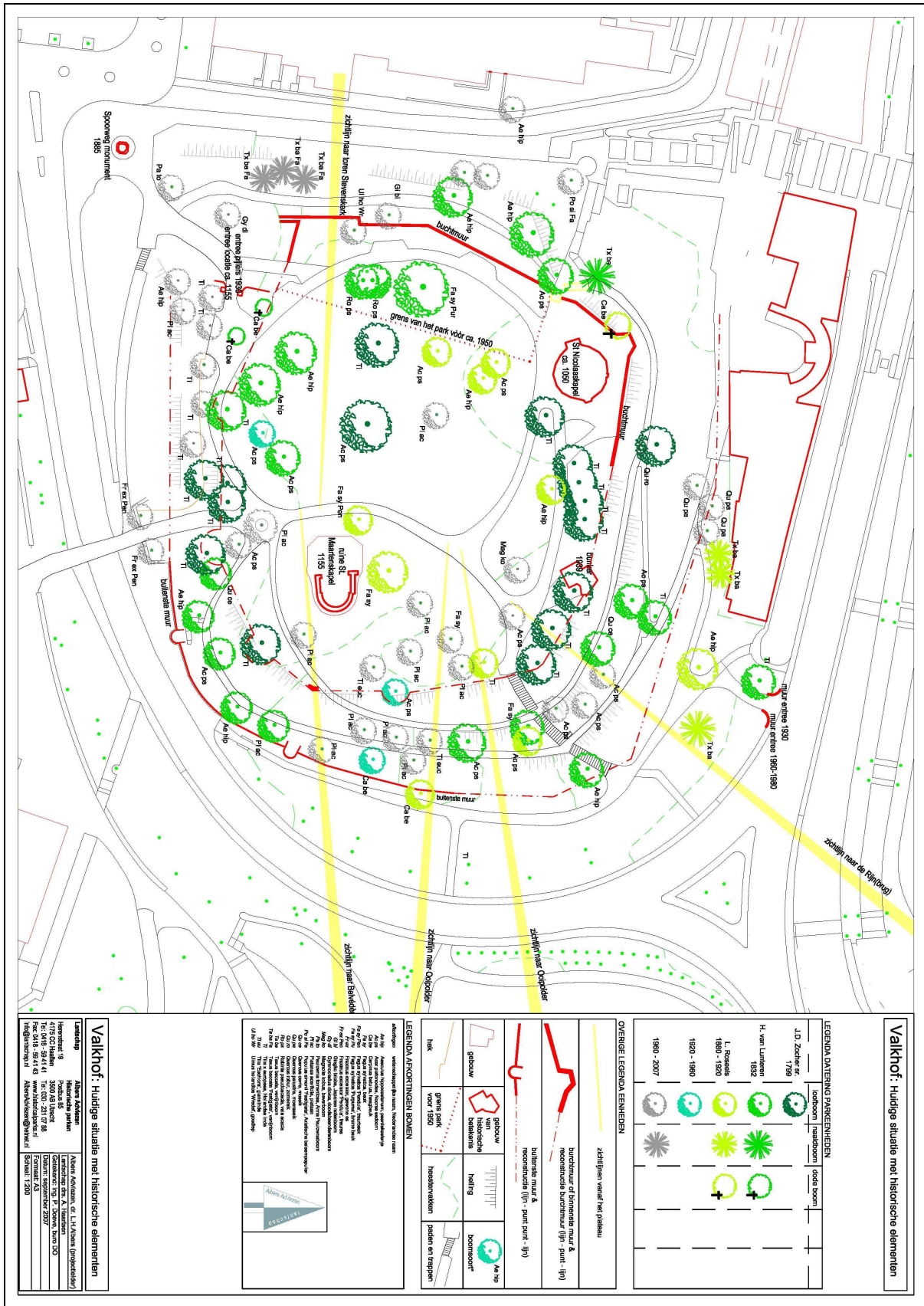
Bovenop het plateau zijn de meeste oude bomen bewaard gebleven, maar deze staan niet binnen een begrijpelijke historische context. De historische paden- en beplantingsstructuur zijn geheel gewijzigd. Taluds zijn beplant, doorzichten zijn verdwenen of er is juist een te grote openheid omdat het subtiele spel van open en dichte plekken, smalle doorkijkjes en brede panorama's ontbreekt.

Met name door de structuurloze beplanting, die te weinig relatie heeft met de nieuwe paden en geen relatie met de omringende uitzichtmogelijkheden, en die niet overal voldoet aan de wens om grote en niet al te fraaie gevels visueel minder belangrijk te maken, heeft het Valkhof zijn spanning verloren. De oude bomen, de kapel en de ruïne laten wel zien dat de ruimte een historisch park betreft.

Het verloop van paden op het plateau is na 1980 zo gewijzigd, dat de relatie met de oude bomen ontbreekt. De rondlopende wandeling van Zocher en Van Lunteren die tot 1980 bleef liggen, werd onderbroken door een rand struiken. Struikenranden op de overgangen van plateau naar talud maken op veel plaatsen dat de plateaurand uit beeld verdwijnt. Een dichte begroeiing van bomen en struiken heeft doorzichten naar de Belvédère en de Ooipolder onmogelijk gemaakt.

Daar staat tegenover dat aan de westkant de omringende gebouwen te opvallend zijn in het park. Ook aan de zuidwestkant is een te grote openheid in de beplanting. Twee linden zijn herplant (2006), maar zijn op termijn niet voldoende om de parkruimte te begrenzen en het park zijn eigen sfeer te geven. In de zuidwesthoek gaat het park op onbevredigende wijze over in de stad.

Het park is een evenementenpark geworden, waarbij het grasveld kapot gaat aan de kraampjes en het publiek. Het park heeft geen verzorgd uiterlijk, in tegenstelling tot de rijk versierde toegangspoort boven de brug. De verzorging is extensief. Het grasveld boven is opnieuw omgewerkt en ingezaaid, terwijl men de machinesporen overal herkent. Er zijn alleen struikenperken, bloemperken ontbreken. De parse Colchicum onder de struiken heeft geen aansluiting bij andere bloemen.

Valkhof: Huidige situatie met historische elementen

LEGENDA DATERING PARKENENHEDEN

J.D. Zocher jr. 1789	(oelboom / naaldboom)	elke boom
H. van Lutheren 1832	(groen)	
L. Roelofs 1880 - 1920	(geel)	
1920 - 1980	(oranje)	
1980 - 2007	(rood)	

OVERIGE LEGENDA ENHEDEN

(geel lijn)	zichlijnen vanaf het plein
(rood lijn)	buichtuur of binnenste muur & reconstructie buichtuur (lijn - punt - lijn)
(rood lijn)	buichtuur muur & reconstructie (lijn - punt - lijn)
(rood lijn)	gebouw
(rood lijn)	van metrische betonnen
(rood lijn)	helling
(rood lijn)	boomsoort
(rood lijn)	haken
(rood lijn)	groen park voor 1980
(rood lijn)	hessende velden
(rood lijn)	paden en trappen

LEGENDA AFBORTINGEN BOOMEN

De afkorting van de boomsoort wordt gevolgd door de datering van de boomsoort. De afkorting van de boomsoort wordt gevolgd door de datering van de boomsoort. De afkorting van de boomsoort wordt gevolgd door de datering van de boomsoort.

Valkhof: Huidige situatie met historische elementen

Landmap

Albers Adviezen en Bureau Lantschap

Havenstraat 18
3521 AD Utrecht
T: 06 48 58 14 14
W: www.albersadviezen.nl

Albers Adviezen en Bureau Lantschap

Havenstraat 18
3521 AD Utrecht
T: 06 48 58 14 14
W: www.albersadviezen.nl

Schaal: 1:200

Kaart van het Valkhof met de historische elementen.

6. Visie en aanbevelingen

Het fraaie kleurenspeel van de bomen aan de westkant van het park.

6.1 Visie

Sinds de plannen voor herbouw van een deel van de burcht steeds concreter werden is de belangstelling voor de cultuurhistorische betekenis van het park, met zijn archeologische en bouwhistorische waarden, in diverse publicaties benadrukt. Een speciaal nummer van het tijdschrift van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond werd in 1997 aan dit onderwerp gewijd.

'Uitgaande van de veronderstelling dat de huidige drievoudige bescherming van het Valkhof, die als archeologisch monument, die als monument van geschiedenis en kunst, en die in het kader van het Beschermd Stadsgezicht Benedenstad, dit Europees topmonument ook in de toekomst zal weten te vrijwaren van aantasting en vernietiging, is het raadzaam om nu alvast aanbevelingen te doen voor het moment dat duidelijk wordt dat nieuwbouw op het Valkhof niet realistisch is.

Centraal in deze aanbevelingen staat de revitalisering van het park. In tegenstelling tot de Valkhofburcht was het oorspronkelijke Valkhofpark een typische vorm van conceptual art, waarbij de idee centraal staat en de uitvoering daarvan secundair is. Wat ligt er dan meer voor de hand dan het herstel van het in hoofdlijnen nog aanwezige landschapspark naar de situatie van het begin van de negentiende eeuw, dat wil zeggen: in zijn oude luister, compleet met al zijn verwijzingen en rekvisieten. Er zou dan een park ontstaan in de stijl van de Romantiek dat uniek voor Nederland is en een uitgelezen entourage zou vormen voor de beide burchtkapellen.

Concreet houdt de revitalisering het herstel van het in 1832 door Hendrik van Lunteren gewijzigde ontwerp in, met inbegrip van een uitbreiding in noordoostelijke richting door Lieven Rosseels uit 1886, een en ander wellicht volgens een opmeting uit 1926. Daarbij zal voor de bepaling van details en de sfeer ook gebruik gemaakt moeten worden van de beschikbare contemporaine afbeeldingen, zoals die

van Hendrik Hoogers. Daaruit kan alvast geconcludeerd worden dat er een verdichting van de beplanting, vooral van de onderbegroeiing, een heraanleg van smalle, kronkelende grindpaden en het in ere herstellen van het grote open gazon vóór de ruïne moeten plaatsvinden, met als doel het vergroten van het verrassingseffect.

Ter stimulering van gevoelens van melancholische aard bij het betreden van het park zou het gestoffeerd kunnen worden met afgietsels van de architecturale en sculpturale elementen, die oorspronkelijk afkomstig zijn van de burcht en nu bewaard worden in de Nijmeegse musea. De meest ideale toestand, die vanwege de kwetsbaarheid van het materiaal evenwel nooit bestaan zal hebben, vindt men in de tekeningen van Hendrik Hoogers. Het werken met afgietsels biedt nu eindelijk de mogelijkheid de typische sfeer van de romantiek hier te doen herleven.

Wil een tweede leven voor het Valkhofpark een kans van slagen hebben, dan zal ook de Sint-Nicolaaskapel daarin een functie moeten krijgen. Herinwijding voor de eredienst zal de kapel tot een levend monument maken. Te denken valt aan een gebruik ten behoeve van huwelijksluitingen, bij de jaarlijkse Maria-omdracht of gewoon om een kaarsje te branden.

Helaas is een dergelijke situatie in het huidig tijdsgewricht niet meer realiseerbaar zonder toezicht en vaste openingsuren in te stellen. Dit impliceert dat het park buiten die tijden afgesloten wordt, wat overigens vroeger ook gebeurde. (.....)

Zo kan ook de wandelaar van de eenentwintigste eeuw temidden van het gedruis van de drukke stad tot zichzelf komen, indien hij, net als zijn voorganger van twee eeuwen geleden, 'op eene der zuilen rust, welke aan den voet der ruïne liggen, en nadenkt, dat op deze plaats hooge boomen, duizend kleurige bloemen, zandpaden en graszoden, den cederhouten vloer, de rijkvergulde wanden, de zuilengangen vervangen hebben, welke gewaarwordingen bruischen dan niet in het harte?'

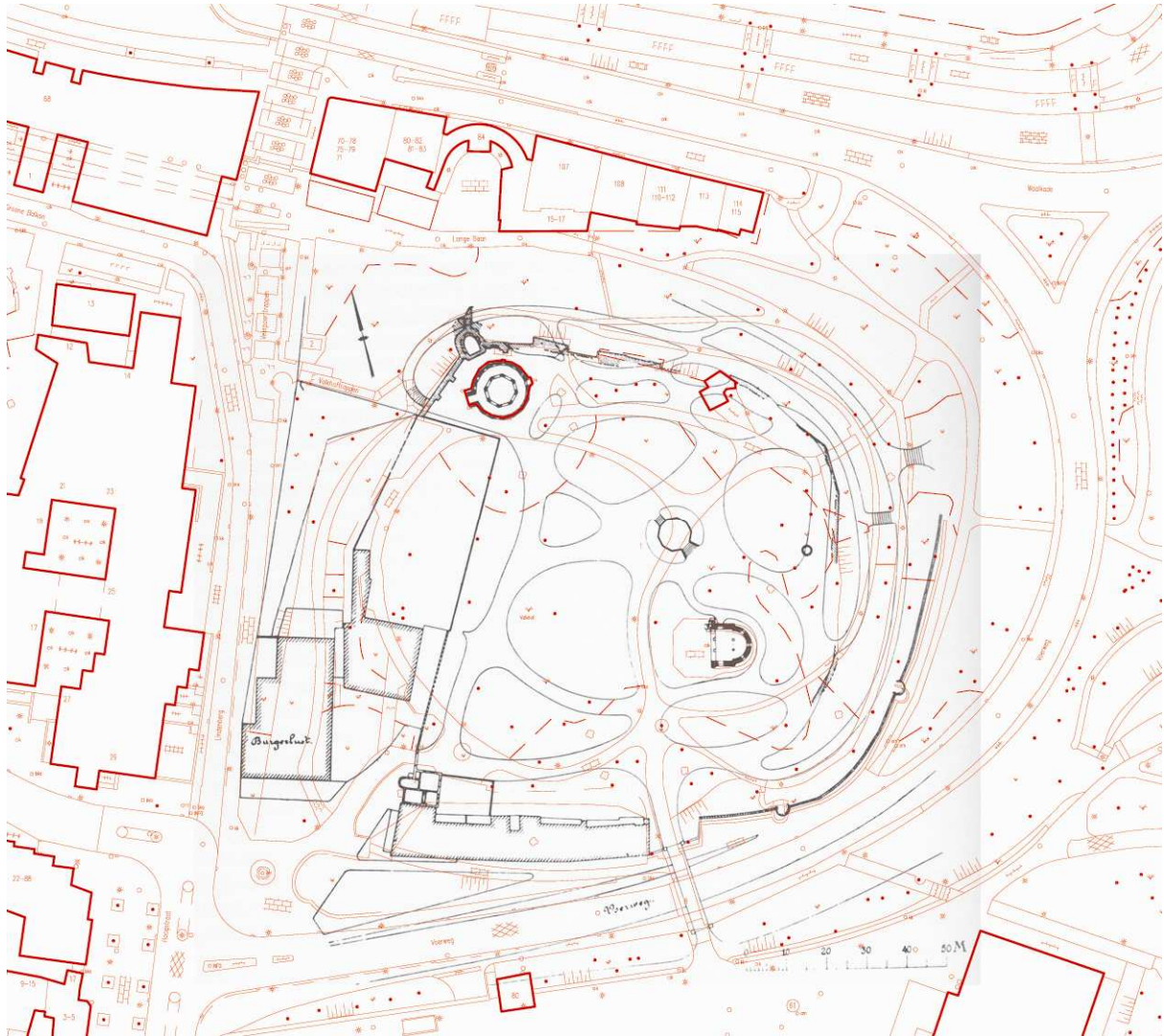
In grote lijnen kunnen wij ons vinden in deze aanbeveling. Het Valkhofpark is het oudste stadspark in Nederland dat in landschapsstijl is aangelegd. Of men zover moet gaan om ook afgietsels van gevonden bouwfragmenten moet aanbrengen is de vraag. Van belang is dat het park hersteld wordt tot een historisch waardevol stadspark.

Zocher sr. of Van Lunteren?

Wij stellen voor het park van Van Lunteren te herstellen aan de hand van oude foto's en de plattegrond van 1926. Er wordt gekozen voor de een park zoals dat tot stand kwam na 1832 om de volgende redenen:

- Het Zocherpark lag geïsoleerd boven op de heuvel, evenals het kasteel voor die tijd. Die situatie is inmiddels totaal gewijzigd.
- het park van 1799 bleek als snel te saai, De bloemperken van de verfraaiingscommissie uit 1826 boden onvoldoende soelaas en waren strijdig met het strenge concept van Zocher.
- Het plan van Van Lunteren hield rekening met het Zocherpark en nam de sterke punten van het ontwerp van Zocher op in de nieuwe aanleg: de rondwandeling over de plateaurand en de ovale ruimte voor de ruïne.
- Het plan van 1799 maakte alleen gebruik van het plateau, en dan nog niet eens het hele voormalige burchtterrein. Het park had slechts één toegang. De taluds waren kaal, daardoor was het met bomen begroeide plateau indrukwekkend van veraf.
- Nu zijn de taluds begroeid met tal van waardevolle bomen. Wijziging naar een voorgaande situatie zou gepaard gaan met verlies van paden en bomen. Hierdoor zouden niet alleen functionele, maar ook historische waarden verloren gaan..
- De taluds met hun wandelpaden en bomen zijn een belangrijke uitbreiding van de wandeling. Zij vormen ook de verbindingen met de aangrenzende gebieden.
- De bomen en struiken op de taluds werden gebruikt om zaken in beeld te brengen, of juist uit het zicht te houden.

- De variatie van bomen, struiken en bloemen was in het negentiende-eeuwse park veel groter dan in het Zocherpark.
- Rosseels heeft een waardevolle verbinding gemaakt tussen het Hunnerpark en de aanleg van het Valkhofpark door Van Lunteren. Ondanks de wijzigingen die de omgeving heeft ondergaan door veranderingen in de infrastructuur is dit nog een van de grote kwaliteiten van het parkgebied als geheel.

Het park van Van Lunteren op kaart van c.1930 (zwart) geprojecteerd in de situatie 2007 (rood)
Door verschillen in kartering passen de kaarten niet precies op elkaar en is er enige vertekening.

6.2 Aanbevelingen voor herstel van de cultuurhistorische waarden van het Valkhofpark

- Het oude park op papier reconstrueren, inclusief de zichtassen. Met die kennis, in combinatie met de huidige omgeving van het park, een plan maken dat historisch en functioneel verantwoord is.
- De rondwandeling langs de bovenrand van de heuvel herstellen. Een scala van taferelen doet zich voor tijdens deze wandeling, waarbij men voortdurend langs uitkijken of gesloten delen wandelt.
- De paden op de taluds herstellen. Deze verbindingen zijn logisch en mooi.
- Gebruik maken van negentiende-eeuwse soorten voor beplantingen. Daardoor blijft de beplanting een eenheid met de reeds aanwezige en zal het park zich ook in de toekomst onderscheiden van andere, meer recente parken. Het populaire sortiment van midden en eind negentiende eeuw dat Van Lunteren en Rosseels toepasten wijkt af van het sortiment uit het begin van de twintigste eeuw.
- Aanbevolen wordt zoveel mogelijk met het negentiende-eeuwse genetische plantmateriaal te werken. Dit is echter soms moeilijk te vinden. Enkele kwekers zijn gespecialiseerd in historisch-genetisch plantmateriaal.
- De west en zuidwestkant van het park verstevigen. Te grote open plekken isoleren het park onvoldoende van de omringende bebouwing. Wel moeten aanwezige zichtlijnen, zoals naar de Stevenskerk, in stand blijven.
- Herstellen van boomgroepen en doorzichten aan de oostkant van de heuvel. De zichtassen boden uitzicht naar de Belvédère en de Ooijpolder. De zichtlijnen kunnen opnieuw aangebracht worden door twee platanen en een linde op het oostelijke talud te kappen. De grotere openheid kan ook de visuele relatie met het Hunnerpark verbeteren.
- De Waalbrug in het spel van zichtlijnen betrekken.
- Voor hekken en banken gebruik maken van oude voorbeelden. Veel mensen zullen een bepaald type bank eerder herkennen als oud, dan een boomsoort die in de 19de eeuw veel werd gebruikt, maar nu niet in de mode is.
- De uitbreiding die het park heeft ondergaan in de jaren '50 van de vorige eeuw bieden mogelijkheden om nieuwe aspecten aan het park toe te voegen, die voortbouwen op de historische ontwikkeling. Bij de uitbreidingen in de negentiende eeuw hebben de ontwerpers aangesloten bij de sterke kanten die het park op dat moment had. De uitbreidingen werden zo ingericht dat ze een harmonieuze toevoeging vormden. Deze mogelijkheid doet zich bij de herstructurering van het park opnieuw voor. Zocher sr. en Van Lunteren hadden niet het gehele kasteelterrein tot hun beschikking, waardoor de rondwandeling aan de rand van het plateau niet optimaal kon worden gerealiseerd. Deze mogelijkheid is er nu wel, nu de terreinen ten oosten van de Lindenberg bij het park zijn gevoegd. Aan de zuidkant van het park is de helling naar de Voerstraat onderdeel van het park geworden. Overwogen kan worden om op deze helling, voortbordurend op het werk van Van Lunteren en Rosseels, hier een of meer flauw hellende wandelpaden aan te leggen.

6.3 Voorlopige opmerkingen bij de eventuele bouw van de toren

Of en hoe de eventueel te bouwen grote toren in het plan ingepast kan worden, moet nog nader bekeken worden. De toren zou ongeveer komen staan op de plaats van de voormalige muziektent. We hebben ten aanzien van de inpassing van de nieuwe donjon de volgende voorlopige opmerkingen gemaakt.

- De ontwerpers zijn bij het maken van hun plannen uitgegaan van een ruimte zonder grote gebouwen. De bouw van de donjon betekent een grote ruimtelijke verandering die niet zonder meer ingepast kan worden in de historische parkstructuur. Qua plattegrond lijkt de toren op het

eerste gezicht wel in overeenstemming te kunnen komen met een enigszins aangepaste versie van het ontwerp van Van Lunteren. Als we echter bedenken dat het om een groot, massief en hoog gebouw gaat moet nauwkeurig worden nagegaan of deze bouwmassa wel een harmonieuze eenheid kan vormen met de subtiele inrichting die Van Lunteren heeft ontworpen.

- De toren is groot in verhouding tot de aanwezige monumenten, de St.-Maartenskapel en de St.-Nicolaaskapel. Het wordt de grote blikvanger van het park en het gevaar bestaat dat de beide kapellen er enigszins verloren bij komen te staan.
- In de ontwerpen van Zocher sr. en van Van Lunteren hebben de kapellen met hun omgeving een eigen sfeer en beleving gekregen. De St.-Maartenskapel vormde, samen met de ovale ruimte ervoor, het hart van het park. Een in zichzelf gekeerde plek, die uitnodigde tot bespiegelingen over de historische betekenis en de vergankelijkheid. De St.-Nicolaaskapel daarentegen was de plek waar de prachtige uitzichten juist de grootsheid van de schepping benadrukten. Het is van belang dat deze sferen ook in de nieuwe inrichting worden geëerbiedigd. Dit betekent dat vermeden moet worden dat de toren in visueel of functioneel opzicht met de beide kapellen (door middel van beplanting of anderszins) tot een geheel wordt gesmeed. De toren en de directe omgeving ervan moeten een eigen sfeer krijgen zonder de onmiddellijke omgeving te zeer geweld aan te doen. Dat is een bijzonder moeilijke opgave.
- Dit betekent ook dat goed moet worden nagedacht over hoe het nieuwe gebouw in ruimtelijk opzicht moet gaan functioneren. Waar komt de ingang? Hoe moet de logistiek worden geregeld?
- Het spel van open doorzichten en dichte boom- en struikengroepen, zowel vanaf het plateau als van plaatsen buiten het park, dient gehandhaafd en versterkt te worden. Dat betekent dat de toren niet overal vandaan zichtbaar zal zijn, zeker niet, nu is besloten dat hij 8 meter lager wordt dan de demonstratietoren uit 2006.
- De bouw van de toren mag niet ten koste gaan van de waardevolle historische parkbomen.
- Men kan overwegen op een aantal plaatsen op subtiele wijze iets meer zichtbaar te maken van de structuur van de verdwenen gebouwen en de burchtmuur.
- De kapel en de ruïne met hun omgeving en de historisch waardevolle bomen zijn belangrijker dan elk nieuw bedacht element. De historische elementen dienen te worden gepast in een ontwerp dat sterk aanleunt tegen en geïnspireerd is op dat van Van Lunteren.

Kortom, de inpassing van de nieuwe toren in het te herstellen park zal een complexe opgave worden. Het zal de nodige vindingrijkheid en ontwerpqualiteit vergen om de nieuwe toren zodanig vorm te geven, in fysieke, ruimtelijke en functionele zin, dat de cultuurhistorische essentie van dit waardevolle park behouden blijft.

Geraadpleegde bronnen

Literatuur

Betouw, Joh. in de, 1804. Lotgevallen en de eindelyke ondergang van den van ouds alom vermaarden Burgt binnen Nymegen, Nijmegen.

Blokmans, Wim & Herman Pleij (red.) 2007. Plaatsen van herinnering, Nederland van prehistorie tot Beeldenstorm, Sandra Langereis "Nijmegen, het Valkhof Keizersstad aan de Waal".

Bulletin KNOB 1997 3/4

Eekeren, E.J. van; J.C.M. Klaver en M.C. de Soet, 1982. Fysisch-geografische streekbeschrijving van de omgeving van Nijmegen. KNAG Geografisch Tijdschrift XVI, nr. 1.

Gemeente Nijmegen, Dienst Stadsontwikkeling en Openbare Ruimte, 2006. Het Valkhofkwartier, verleden-heden-toekomst. Nijmegen

Gorissen, E, 1956. Stedeatlas van Nijmegen. Werken Gelre, nr. 29.

Hoet, C. ten, 1825. Het Geldersch lustoord of beschrijving van de stad Nijmegen en derzelver omstreken, Gorinchem.

Lemmens, G. Th. M. (red.), 1980. Het Valkhof te Nijmegen . Catalogus tentoonstelling Commanderie van Sint-Jan, Nijmegen. Hierin: Wilhelm A. Diedenhofen, 'Het Valkhofpark' pp. 108-121

Leendertz, Paul, 1930 Het valkhof te nijmegen, dertien afbeeldingen en een kaart met bijschrift, Gelre vereenigign tot beoefening van geldersche geschiedenis oudheidkunde en recht, Arnhem.

Museum Het Valkhof, 2004. Valkhof en omgeving. van prehistorie tot nu.

Schonck, E.J.B., 1805. Lot-gevallen van Nijmegens Burgt, gezegd Het Valkhof (Schonck was rector Latijnsche scholen) Nijmegen.

Stenvert, Ronald, Chris Kolman, Sabine Broekhoven, Ben Olde Meierink m.m.v. Marc Tenten, 2000. Monumenten in Nederland. Gelderland. Zeist/Zwolle.

Kaarten in het Regionaal Archief Nijmegen

1813 Plan de la Ville de Nimègue . Dans son contour civil leve et destine par le soussigne Ingenieur Geometre du Cadastre Ferd. von Mühlen

Pentekening ingekleurd

Echelle de 0.0003 metres pour metre

1813

1822 Kadastrale kaart Nijmegen sectie C genaamd stad eerste blad

Opgemeten door L. C.F. Machen Landmeter Eerste Klasse

1885 Publiek park Hunnerberg Nijmegen (ingekleurde kaart)

Ontwerp No 1

Lieven Rosseels

Schaal 1 a 500 Leuven 12 Mei 1885

Inv nr 306 kaart 83 b

1885, 12 Mei

Tekening van een plan tot wijziging van de geprojecteerde aanleg van het Hunnerpark, opgemaakt door Lieven Rosseels

Cie. Uitleg Inv nr 306 kaart 83 b (microfiche)

Villapark Kopie van kaart 81 bestemd om in de Stations opgehangen te worden, ter reclame (1885)

Cie. Uitleg kaart 82 inv nr 303 (microfiche) villapark

Inv nr 306 83 c
Publiek park Hunnerberg Nijmegen
Ontwerp No 2
Schaal 1 a 500 Leuven 12 Mei 1885
Lieven Rosseels

1891 Plattegrond van Nijmegen
Schaal 1 a 10.000
Uitgave van de Firma H. ten Hoet naast het stadhuis Nijmegen

1897 Nijmegen in 1897
Op de schaal van 1 a 5000

z.j. Platte Grond der Stad Nijmegen te Nijmegen
bij J. Cranendoncq Boekhandelaar
Steendruk v Bos Wz Utrecht

+/- 1908 Rivier de Waal
Nrs 24.614

1908 Nijmegen in 1908
Op de schaal van 1 a 2500
Naar de officiële gegevens bewerkt ten kantore van de Directeur der Gemeentewerken

1908 Nijmegen in Vogelvlucht
Uitgave H. Prakke Nijmegen, Kleurendruk

1911 Valkhof te Nijmegen
No V s
Plantsoen aanleg met de plaatsen van bodemonderzoek in 1911
Pentekening

+/- 1930 Nijmegen
Schaal 1 : 10.000
3^e uitgave van reclame bureau H.G. Deckers

Gemeentewerken Nijmegen jan.1936
Schaal 1 A 500
Kad Gemeente Nijmegen sectie C
K 1861

1943 Situatie schaal 1 a 1250
150 / '43 pentekening ingekleurd
K 102

1956 Valkhof (met perkjes, kadastrale nummers van de percelen)
Bijgewerkt tot 1 jan '56 Bijgewerkt tot dec.'56
110/13

Archiefstukken

Inventaris reeks nr 19-37512

Brief van L. Rosseels over de in het Frans, 20 okt 1894

Inventaris van het archief van de dienst plantsoenen en bosbeheer van de gemeente Nijmegen
(1855) 1922-1963

Inventarisreeks nr 11

314 Stukken betreffende de aanleg van plantsoen bouw Waalbrug

- Boomverkoop Hannerpark en Valkhof nav plan tot aanleg der terreinen bij de zuidelijke toerit van de Waalbrug te Nijmegen.

- Beplantingslijst van het park door K.C. van Nes te Apeldoorn opgesteld.

- Toelichting tot het plan van aanleg der terreinen bij de zuidelijke toerit van de Waalbrug te Nijmegen door K.C. van Nes.

Valkhof: Huidige situatie met historische elementen

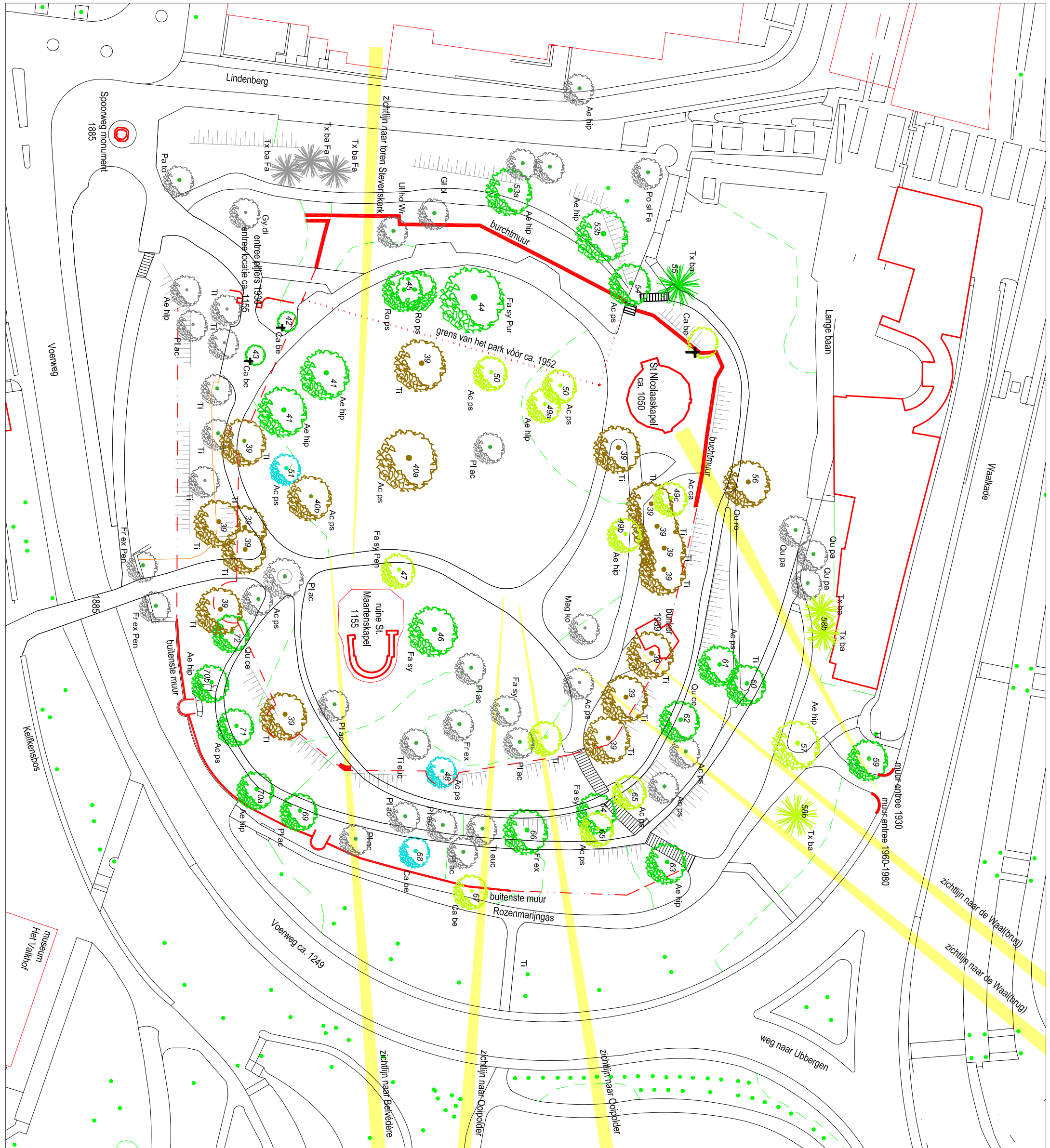
LEGENDA DATERING PARKEENHEDEN			
J.D. Zocher sr. 1799	loofboom	naaldboom	dode boom
H. van Lunteren 1832			
L. Rosseels 1880 - 1920			
1920 - 1960			
1960 - 2007			

OVERIGE LEGENDA EENHEDEN

	zichtlijnen vanaf het plateau
	burchtmuur of binnenste muur & reconstructie burchtmuur (lijn - punt - lijn)
	buitenste muur & reconstructie (lijn - punt - lijn)
	hek
	gebouw
	gebouw van historische betekenis
	grens park voor 1952
	heestervakken
	paden en trappen
	helling
	boomsoort
	Ae hip

LEGENDA AFKORTINGEN BOMEN

afkorting	wetenschappelijke naam, Nederlandse naam
Ae hip	Aesculus hippocastanum, paardekastanje
Ac ca	Acer campestre
Ac ps	Acer platanoides, Noorse esdoorn
Ca be	Carpinus betulus, haagbeuk
Fa sy	Fagus sylvatica, beuk
Fa sy Pen	Fagus sylvatica 'Pendula', 'reurbek'
Fa sy Pu	Fagus sylvatica 'Purpurea', 'brune beuk'
Fr ex	Fraxinus excelsior, gewone es
Fr ex Pen	Fraxinus excelsior 'Pendula', 'reurs
Gi bi	Ginkgo biloba, Japanse notenboom
Gy di	Gymnodendrus olifera, doodsbederfboom
Mag ko	Magnolia kobus, beverboom
Pa to	Paulownia tomentosa, Anna Paulowniaboom
Po si Fa	Populus alba, witte populier
Po si Fa	Populus simonii 'Fastigiata', Aziatische balsempopulier
Qu ce	Quercus cerris, mosiek
Qu ro	Quercus robur, zomereik
Qu ro	Quercus pedunculata, veld acacia
Ro jo	Robinia pseudacacia, veld acacia
Ta ba	Taxus baccata, venijnboom
Ta ba Fa	Taxus baccata 'Fastigiata', venijnboom
Ti eu	Tilia x europaea, Hollandse lindé
Ti eu	Tilia 'Euchlora', glanslindé/krillindé
Ul ho Wv	Ulmus hollandica 'Wredel', goudleip

Valkhof: Huidige situatie met historische elementen

Albers Adviezen Historische parken Postbus 95 3600 AB Utrecht Tel: 030 - 231 07 88 www.historieparks.nl	Lantschap Herenstraat 19 4175 CC Haalen Tel: 0418 - 59 41 41 Datum: oktober 2007 Formaat: A3 Schaal: 1:200	Albers Adviezen, dr. L.H. Albers Lantschap drs. A. Haartsen Geleend: ing. P. Doewe, bure DO
---	---	--